

Istvánovits Eszter – Kulcsár Valéria

SZKÍTÁK, SZARMATÁK, ALÁNOK – AZ EURÁZSIAI SZTYEPPE IRÁNI NYELVŰ NOMÁDJAI

(nemzetközi interdiszciplináris konferencia Barcelonában)

2007. május 7. és 10. között két neves intézmény – a Barcelonai Autonóm Egyetem Ókor- és Középkortudományi Tanszéke és az Oroszországi Tudományos Akadémia Etnológiai és Antropológiai Intézete (Moszkva) – égisze alatt nagyszabású nemzetközi tanácskozás helyszíne volt a katalán főváros. A szervezők célja az volt, hogy a sztyeppei iráni nomádokkal foglalkozó tudományágak képviselői számot adjanak legújabb eredményeikről, lehetővé téve a nyelvészek, régészek és filológusok számára egy új kutatási stratégia kimunkálását.

Az eurázsiai sztyeppe évszázadokon – ha nem évezredekben – keresztül iráni nyelvű népek uralma alatt állt. Gyökereiket időben visszafelé nyomon követhetjük legalább a bronzkorig, de megalapozott vélemények szerint alighanem a Dnyeper vidékén kereshetjük az iráni népek őshazáját is. Első név szerint ismert sztyeppelakó csoportjuk a kimmerek voltak – a bronzkori kurgánnépek egyenes ági leszármazottai. Nyelvükről azonban olyannyira gyér ismeretekkel rendelkezünk, a rájuk vonatkozó forrásemlítések száma annyira csekély, tárgyi hagyatékuk pedig olymértékben vitatott, hogy kutatásuk komplex összefoglalására még nem érett meg az idő.

Elsősorban Hérodotosz munkái alapján tudjuk, hogy az eurázsiai sztyeppe korábbi iráni népeinek leszármazottai a szkíták, illetve szaka-masszageták (előbbieket a nyugati, európai, az utóbbiakat a keleti, ázsiai füves sztyeppe lakói). Miután valamikor a Kr. e. VI. század táján egy másik – a Volga és Dél-Urál-vidéken lakó – törzsük ragadta magához a hatalmat, az uralkodó szkíta csoportokat fokozatosan nyugat, illetve dél felé szorították. Így jött létre a Kr. e. III. századra két „utódállam” – mindkettő Kis-Szkítia néven. Az egyik a Krímbe, a másik Dobrudzsába. Az Uráltól a Dunáig a szarmata törzsek (aorszok, szirákok, roxolánok, jazigok) lettek az urak.

Míg Európában a Római Birodalom, addig Ázsiában Kína építette ki azt a határt, amely a nagyjárlattartó nomádok számára hosszú ideig áthatolhatatlan akadályt jelentett. Kína határáról indult az a népmozgás, mely elvezetett a konferencia tárgyát képező harmadik iráni népesség, az alánok térhódításáig. Kérdés, hogy valóban bevándorló nagyobb népességgel vagy csupán hatalomátvétellel kell-e számolnunk ebben az esetben. Tény, hogy a Kr. u. I. században egy új nép tûnt fel a Fekete-tenger északi partvidékén: az alánok. Az ő kilétükről és történetükről olvashatunk a

szakirodalomban a legtöbbet. Ugyanakkor az egyetlen olyan szkíta-szarmata nép, amelynek ma is élnek utódai: az oszétek az észak-kaukázusi Oszétiában (Oroszországi Föderáció), illetve a Kaukázus gerincén túl, Dél-Oszétiában (Grúzia). Egy középkori csoportjuk – a jászok – Magyarországon telepedett le (Jászság). Nem véletlen, hogy az előadók közül többen kitértek a szarmata/alán-oszét kapcsolatokra.

Végül nem hagyhatjuk említés nélkül a szkíta-szarmata népek kései „szereplését”, hisz e nélkül aligha lenne érthető, miért épp Barcelona adott helyet egy ilyen konferenciának. A IV–V. században a hunokhoz csatlakozott alánok „bekalandozták” egész Európát. Részt vettek Hispania megszállásában a germán vándalokkal egyetemben, majd ugyancsak velük eljutottak Észak-Afrikáig (Karthágó) is. Nem először vetődtek el csoportjaik Nyugat-Európa területére. Már korábban, a római hadsereg barbarizálódása jegyében Észak-Itáliába, Galliába és legfőként Britanniába telepítették át nagyobb kontingenseiket. Az utóbbi évek – nem alaptalan – felvetése, hogy Arthur királyon és a kerek asztal lovagjain át erősen hatottak az európai középkori lovagi kultúra kialakására.

Időben visszanyarodva azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a sztyeppe iráni népei a magyar nép etnogenezisében is nyilvánvalóan fontos szerepet játszottak. Az elmúlt években a kutatás mindinkább jelezte azokat a vonásokat – akár a nyelvben, akár a monda- és mesekincsben, az anyagi kultúrában stb. nyilvánuljanak meg –, amelyek iráni kapcsolatokat mutatnak.

Úgy gondoljuk, hogy a felsoroltakat figyelembe véve, mind fontosabbá válik a hazai kutatás számára is a szkíták, szarmaták és alánok megismerése.

A kissé hosszúra nyúlt bevezető után lássuk dióhéjban, hogy a barcelonai összejövetel alapján hol áll ma a sztyeppe iráni tanulmányozása!

A szervezők 14 országból több mint félszáz kutatót láttak vendégül. Többségük az Oroszországi Föderációból érkezett. Nem véletlen, hogy népes delegáció vett részt Észak-, illetve Dél-Oszétiából, de érkeztek kutatók Iránból, Kazahsztánból és a tengerentúlról – Ausztráliából, az Egyesült Államokból – is. Magyarországot e beszámoló szerzői képviselték.

Az előadások csaknem felét régészek tartották, kisebb hányadát történészek, nyelvészek és filológusok. Ez az arány nagyjából tükrözi a kutatás valós összetételét. Az „eltolódás” a régészet javára nem véletlen, hiszen a véges számú és viszonylag kis mennyiségű írott forrás és nyelvészeti adat mellett a sztyeppe iráni népek tárgyi hagyatéka hatalmas és igen gazdag, ráadásul folyamatosan bővül.

Az egyes tudományágak képviselői között az átjárók ma még meglehetősen szűkek. Az általunk vizsgált témakör nyelvi és filológiai forrásbázisa rendkívül sokrétű. A görög és a latin mellett a kínai, a grúz, az örmény és még jó néhány más nyelv ismeretére lenne szüksége annak, aki teljes áttekintést kívánna nyújtani az adott témakörrel. Emellett kellene figyelembe vennie a könyvtári régészeti és néprajzi adatot, s nem hagyhatná figyelmen kívül a többi tudományág (hogy csak néhányat

említsünk: numizmatika, archeozoológia, antropológia, genetika, epigráfia stb.) eredményeit sem. Belátható, hogy ez lehetetlen. Szükséges tehát a különböző tudományterületek közötti szoros együttműködés. A konferencia szervezőinek – a katalán A. Alemannak és az orosz I. Arzsancevának – előadása az együttműködés egy lehetséges megoldását kívánta bemutatni. Már a cím is hangzatos volt: „Alanica Bilingua. A források és a régészet.” Előadásuk a maga nemében példamutató, és a konferencián egyedülálló volt, s egyúttal megadta a konferencia alapfelületét, megmagyarázva a rendezők koncepcióját: a probléma többoldalú megközelítését minden lehetséges társtudomány oldaláról.

Ahogy az a négy nap folyamán is nyilvánvalóan kiderült, jelenleg zömében a régészek tesznek kísérletet arra, hogy az általuk vizsgált időszak történeti áttekintését adják. A konferencia nyitóelőadását is régész – V. Kovalevszkaja, az alán kutatás egyik orosz doyenje – tartotta, aki összefoglalta ismereteinket a korai eurázsiai iráni vándorlásokra vonatkozóan a bronzkortól kezdve az alánok kaukázusi térfoglalásáig.

A régészek saját diszciplínájuk eredményein kívül elsősorban a filológiai adatokat hasznosítják. Példaként hozhatjuk Sz. Szavenko munkáját, aki összevetette az alán lovas temetkezésekből kirajzolódó képet a források információival, és számos ellentmondást talált. Míg a hasonló részletek elemzése csaknem mindenki számára célravezetőnek tűnik, egy-egy korszak vagy terület átfogó történeti képének megfestése bizony gyakran vezet tévútra, ha a nyelvet és a filológiai problémákat nem ismerő régész képzett szakemberrel való együttműködés nélkül vág bele. Ezekre a nehézségekre hívta fel a figyelmet Sz. Perevalov.

Új színfoltként tűnt föl a jelenlévők között egy molekuláris biológus szakember, J. Pstrusińska, aki az egyes indoírani népek genetikai hasonlóságát kutatja. Talán nem véletlen, hogy épp Lengyelországból érkezett, ahol a nemesség a középkortól a szarmaták leszármazottaiként tartotta magát számon. Annyi bizonyos, hogy a „régészeti” genetika még annyira kezdeti stádiumában van, hogy megbízható eredmények – ha egyáltalán lesznek – csak a jövőben várhatók.

Térjünk át a kizárólag régészeti kérdéseket feszegető előadásokra! Talán közsímet, hogy a sztyeppe iráni világ egyik legjellegzetesebb művészi/hitvilági leképeződése az ún. „állatstílus”. Eredete, tipológiája, törzsi meghatározása és legfőképpen értelmezése kutatógenerációk tanulmányainak homlokerében állt. Ezúttal térben Kazahsztántól a Kárpátokig, időben a stílus feltűnésétől a hanyatlásáig fogták össze az egyes előadások a téma legfőbb problémáit (M. Pogrebova és †D. Rajevszkij, A. Kantorovics, V. Mordvinceva, K. Lymer).

Több előadás az egy-egy régióban újonnan előkerült leleteket taglalta, így a Kubán-vidéki szkíta kurgánokról beszélt V. Erlih, a kaukázusi szkíták anyagáról A. Mosinszkij, a legújabb kazahsztáni szarmata régészeti emlékekről M. Kuszainova.

L. Jablonszkij a filippovkai új ásások leleteit mutatta be. Az aranyszarvasairól világhírvé vált Urál-vidéki szarmata temető egy rendkívül gazdag kurgánját tárta

fel az előadás szerzője, benne – a többi között – teljes felszerelésben eltemetett nehézpáncélos harcos sírjával. A részletes közlés hamarosan angolul olvasható a *Folia Archaeologica*-ban, a Magyar Nemzeti Múzeum folyóiratában.

A magyarországi szarmata kutatás szempontjából kiemelendő J. Zajcev beszámolója a Krím-félsziget késő szkíta kultúrájáról. Még ma is kérdéses, hogy a Kárpát-medencébe bevándorló egyes szarmata csoportok honnan érkeztek a Duna-vidékre. Nem tartjuk kizártnak, hogy e tekintetben figyelembe kell vennünk a Krím késői szkíta anyagi kultúráját (is).

Ugyancsak izgalmas volt a magyarországi szarmata kutató számára Sz. Jacenko tamgákról szóló munkája. A tamgák – ezek a máig sem tisztázott funkciójú jelek – széles körben elterjedtek a sztyepei népeknél. Ha nem is nagy számban, az alföldi szarmata leleteken is kimutathatók. A sztyepei kapcsolatok szempontjából ez a tény különösen becses számunkra.

A belső-ázsiai iráni városi civilizációk (Selyemút menti oáziskultúrák) és az ugyancsak iráni nomádok közötti kapcsolatokra több előadó is kitért: F. Kidd a horezmi falfestmények sztyepei elemeire, N. Cleary a sztyepei népek hatására Horezm építészetében. A Karasulus a technológiai innovációk (pl. a kengyel) terjedésének mechanizmusát vizsgálta a sztyeppén. M. Canepa az indo-szkíták és szomszédjaik vizuális kultúrájával foglalkozott.

Végül a sok kelet-európai, ázsiai vonatkozás után halhattunk több, nyugat-európai alán emlékekkel kapcsolatos beszámolót is. Régészeti közhelyeket cáfolt M. Kazanskij és A. Masztikova prezentációja, amelynek témája az alán divat szerepe a kora népvándorlás kori elit viseletének alakulásában. Minthogy a hunkori arisztokrácia elképesztően gazdag ékszerkészletének létrejöttében a Kárpát-medencének központi szerepe volt, így a kérdés taglalása mindenképpen az egyik, számunkra leglényegesebb előadássá rangsorolta a keleti és nyugati anyagban egyaránt otthonosan mozgó kutatópáros munkáját, melyben – az általános trenddel ellentétben – azt hangsúlyozták, hogy a történészek túlértékelik az alánok szerepét a kora középkori uralkodói réteg divatjának formálódásában. Ezzel csengenek össze J. Pinar megállapításai, aki hat V. századi spanyolországi aranylelet mutatta ki, hogy a kor általános divatját tükrözik, s nem határozhatók meg etnikailag; könnyelműség lenne alánnak, szörvénnek vagy vandálnak besorolni őket.

Természetszerűen a nyugat-európai alán anyag messze nem olyan gazdag, mint a keleti. Ezért is számíthatott különleges érdeklődésre az az előadás, amely arra a kérdésre próbált választ adni, hogy lehet-e a spanyolországi alánok régészetéről beszélni? (J. López Quiroga – R. Catalán).

Számos régészeti előadás foglalkozott a kaukázusi alánok régészetével, ezen belül az alán hatalom központjával Észak-Oszétiában az V. században (T. Gabujev), az Észak-Kaukázus alán régióival a régészeti leletek és az írott források alapján (D. Korobov), az V–IX. századi alán amulettekkel (Z. Carikajeva-Albegova), s végül a

zmejszkajai katakombás temetőben előkerült lovas temetkezésekkel (R. Fidarov).

A Délkelet-Ázsiától az Ibériai-félszigetig ívelő spektrumon a Kárpát-medence két előadásban kapott központi helyet. Saját előadásunk azokat az ismereteket foglalta össze, amelyek a Kárpát-medence legkorábbi szarmata foglalásáról állnak rendelkezésünkre. A régi ellentmondás, amely évtizedek óta zavarja a kutatást, máig fennáll. Az tudniillik, hogy az írott források alapján valamikor a Kr. u. I. századra tehetjük az első szarmata törzs, a jazigok bevándorlását a Duna–Tisza közére. Ugyanakkor a legkorábbi időre keltezhető régészeti anyag jó esetben ennek a századnak a végére, de inkább a II. század elejére datálható. Előadásunkban, amelynek bővített magyar szövege a közelmúltban jelent meg a nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyvében, részletesen bemutatjuk a témára vonatkozó antik forrásokat, elemezzük a legkorábbinak tartott szarmata leletek típusait. Egyik fő megállapításunk, hogy az ún. „aranyhorizont” tárgyainak többségéről nem vagy csak bizonytalanul állapítható meg eredete. Számos nyom ugyanakkor az I–II. századi Krímbe vezet. A konferencia még inkább rávilágított arra, amit a cikk írása közben is éreztünk: a magyarországi kutatásban jelenleg hiányzik az olajozott együttműködés a régészek, nyelvészek és filológusok között. Annak ellenére így van ez, hogy hazánkban ennek lenne tradíciója. Gondoljunk itt Párducz Mihály szarmatás régész és Harmatta János iranista nyelvész harmónikus kooperációjára!

A magyar kutatás szempontjából kiemelkedően fontos volt a konferencia egyetlen numizmatikai beszámolója. Egy fiatal zaragozai kutató – F. López Sánchez – egyes római császárok érméinek felirataiból és hátlapi ábrázolásaiból kiindulva olyan, a Kárpát-medence szempontjából mindenképpen meghatározó jelentőségű történeti kérdésekre igyekezett választ adni, mint például az, hogy a nagy markomann-szarmata háborúk idején, azaz a Kr. u. II. század utolsó harmadában valóban provinciát akart-e szervezni Marcus Aurelius császár az alföldi szarmaták szállásterületéből. Véleménye szerint az ezt megelőző időszakban, a rómaiak potenciális szövetségesként kezelték a Kárpát-medence iráni nyelvű népességét. Reményeink szerint ez a dolgozat a közeljövőben magyarul is hozzáférhető lesz a nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyvében.

A nyelvészeti előadások reflektorfényében elsősorban a szkíták, a szarmaták és az alánok nyelvének kapcsolatait, ezen belül is az oszétal kimutatható rokon vonások álltak. Igen kevés olyan közszóval rendelkezünk, mely kiindulópont lehet egy ilyen jellegű vizsgálatban. Nem véletlen, hogy továbbra is központi kérdés az oszét viszonya a szkíta-szarmata-alán nyelvhez. Ezúttal J. Cheung interpretációját hallgathattuk meg. Több előadó Hérodotosz szkíta nyelvre utaló adatait vette ismételtén görcső alá (J. Dzicojti, T. Salbijev, E. Pirart). Sz. Kullanda más irányból közelített a kérdéshez, ő az ékirásos források szkítákkal kapcsolatba hozható szavait vizsgálta.

A régészek már korábban igyekeztek a sztyepei iráni világ kontaktusaira rávilágítani az egyes tárgyak, tárgyegyüttesek, jelenségek kölcsönhatása és

előfordulása alapján. A szogd területek kutatása nem nevezhető e tekintetben újdonságnak. Újabb bizonyítékot szolgáltatott azonban ezúttal a nyelvészet: P. Lurje feladatának tekintette a szogd szókészlet iráni nomád (szaka) elemeinek felgyűjtését.

A sztyepei iráni népek saját írásbeliségének léte máig vitatott. Tény, hogy – ha létezett is valamiféle formája – gyakorlatilag teljesen hiányoznak az erre utaló értékelhető emlékek. A közzsókhoz viszonyítva valamivel jobban ismerjük a tulajdonneveket, melyek egyfelől az auktoroknál, másfelől az epigráfiai hagyatékban (elsősorban a fekete-tenger-parti görög városokban állított síremlékekről van szó) fellelhetők, ám ezek is rendre a latinhoz vagy göröghöz stb. idomított formában, azaz némileg torzultan maradtak ránk. A tanaiszi feliratokban újabban felbukkant adatokat gyűjtötte csokorba ezúttal A. Ivancsik.

A kaukázusi alánok, illetve oszétek legkorábbi nyelvemlékeként tartják számon egyfelől a X. századi görög betűs zelencsuki sírfeliratot, másfelől a XII. századi bizánci Iohannes Tzetzes művében, a Theogoniában leírt alán nyelvű köszönési formulát. Ezek legújabb értékelését nyújtotta T. Kambolov.

A forráselemzések közül elsősorban Dio Chryszosztomosz munkájára vetült fény. A görög szónok Kr. u. 97 körül látogatott el a Fekete-tenger északi partjának egyik legfontosabb városába, Olbiába. A régészeti kutatásban evidenciának számít – akárcsak a többi észak-pontusi görög városnak is – a fokozatos barbarizálódása. A szkíták, illetve a szarmaták és a görögök szoros „szimbiózisban” éltek e vidéken (ennek egy vonatkozásáról szólt pl. O. Sarov előadása a szarmata arisztokrácia temetkezéséről a Bosporusnál), amit például az epigráfiai anyagban a Kr. u. első századokban egyre szaporodó iráni névanyag már önmagában is jelez. Sajátos ellentmondásra mutatott rá A. Podoszinov, aki szerint a görög utazó nyomát sem lelte barbároknak Olbiában. Ez a tény ráirányítja figyelmünket a régészeti és történeti források között feszülő ellentétekre, valamint arra, hogy a közhelynek számító korábbi megállapítások gyakran komplex módon újrazvizsgálandók.

A filológusok szerteágazó iranisztikai munkáiból nyújtottak ízelítőt azok a kollégák, akik a kínai (L. Ramírez), az orosz (V. Petruhin), az örmény (M. Bais) források adataiba engedtek bepillantást. Különlegesség Szkítia említése az izlandi szagákban és más skandináv mítoszokban (T. Jackson).

Míg a kutatók zöme a szkíta-szarmata-alán világ szempontjából igyekezett értékelni a különféle forrásokat, addig az Iránból érkezett H. Borjian az Iráni-felföld lakóinak szemszögéből közelített: milyennek láthatták ők északi nomád rokonaikat.

A többi déli „magaskultúrának” ugyancsak sokszínű volt a kapcsolata a sztyepei nomádjaival. A nomád törzsek egyike-másika eljutott területekre. Talán a legjellegzetesebb a parthusok térfoglalása, akiknek nomád gyökereit M. Olbrycht elemezte. Rokon témát választott Ch. Baratin, aki a Hindukustól délre fekvő terület Kr. e. I. századi elitjének iráni eredetét vizsgálta.

A történész résztvevők – nem véletlenül – a hangsúlyt az alánokra helyezték, feltűnésükre Európában (A. Balahlancev) és Dél-Oszétia területén (R. Gaglojev). A hasonló témájú konferenciák örök „slágertémája” az a kérdés, mit is fed az alán népnév, hogyan viszonyul a többi szarmata törzsnévhez (N. Lisenko). Egy késői történeti kérdéskörrel foglalkozott F. Gutnov előadása, aki az észak-kaukázusi feudalizmus kezdetét világította meg.

S nem lett volna teljes egy alanológiai tanácskozás, ha nem hangzott volna el néhány olyan előadás, amely az oszét népszokásokat, s a Nart eposzban fellelhető hatalmas hasznos adathalmazt próbálta meg történetileg interpretálni (R. Bzarov, F. Takazov).

A konferenciára egy barcelonai városnézés tette fel a koronát. Ekkor, a Barrio Gótico egy hangulatos kocsmájában, némi vörösbor mellett vetődött fel, hogy a tanácskozást rendszeressé kellene tenni. A különböző tudományágak közötti – egyelőre még kialakulatlan, de reményteli – együttműködést erősíteni kell, harmonizálni a régészet és a nyelvészet, a történelemtudomány és a filológia eredményeit. Az ötlet megvalósulását reális közelségbe hozta, hogy az észak-oszét kormány, amely szemmel láthatólag különleges jelentőséget tulajdonított a konferenciának és amelynek vezetője külön levélben üdvözölte a résztvevőket, kezdeményezte a következő tanácskozás megrendezését fővárosában, Vlagyikavkazban.

Úgy gondoljuk, hogy ebben a folyóiratban felesleges lenne a magyar-oszét-jász kapcsolatok, a hazai szarmata kutatás jelentőségét hangsúlyoznunk, hisz ez magától értetődő. Ezek után nem marad más hátra, mint várnunk a barcelonai konferencia kötetének megjelenését, és a vlagyikavkazi összefüggésekre magas szintű előadással készülnünk abban a reményben, hogy egyszer, a talán nem is olyan távoli jövőben hazánk is helyet adhat egy hasonló jellegű nemzetközi rendezvénynek.

AZ ÉGI TÜKÖR¹

Élt-éldegélt egy ember a feleségével, és egyetlen fiúgyermekükkel. Egyszer azt mondta a fiú a szüleinek:

– Meddig tûrjük még a nélkülözést? Engedjete el hazulról! Lehet, hogy valahol találok valami munkát, és megszabadítalak benneteket a szegénységtől.

Az anyja és az apja sokáig nem akartak ráállni, hogy elengedjék a fiukat, de ő csak hajtogatta a magáét, és végül felkészítették az útra. Az anyja könnyű és tápláló ételt készített neki, a legény beletette egy tarisznyába, a tarisznyát a vállára vetette, elbúcsúzott a szüleitől, és elindult szerencsét próbálni.

Ki tudja mennyit ment már, amikor elfogyott az ennivalója, amit magával hozott, és a fiút mardosni kezdte az éhség. Kiment az erdőszélre és szembetalálkozott egy farkassal. A legény elhatározta, hogy megöli a farkast, hogy csillapítsa az éhségét.

– Ne ölj meg – mondta a farkas –, inkább vakard meg a hasam az ujjaiddal, én pedig valamikor még segíteni fogok neked! A legény megvakarta a farkas hasát, és továbbment. Látja ám, hogy a földön ül egy sas. A sas megpróbált elrepülni, de nem tudott.

– Agyonütöm ezt a sast, és megeszem – mondta a fiú.

– Ehelyett inkább dobj fel egy ölnyire – felelte a sas –, és valamikor még megiszolok neked. A fiú feldobta a sast, az csapdosott néhányat a szárnyával, és elrepült. A fiú pedig továbbment. Megy és látja, hogy egy róka beleesett egy csapdába.

– Lehet, hogy megeszem a rókát? – mondja a fiú. – Meghalok az éhségtől.

– Hol láttak már ilyet, megenni egy rókát? – felelte a róka. Az én húsom nem alkalmas ételnek. Inkább szabadíts ki a csapdából, meglátod én is megiszolok neked.

Elengedte a rókát is. Ment, ment és elért a tenger partjára. Látja, hogy a hullámok partra vetettek egy nagy tokhalat.

– No, itt van ez, és én megeszem. – támadt a gondolat a fiúban, odaugrott és megragadta a tokhalat.

– Ne egyél meg engem! – mondta a hal. Bármikor előfordulhat, hogy te kerülsz nehéz helyzetbe, és akkor én meghálálom neked. Jót a jóért.

Megsajnálta a legény a tokhalat, visszadobta a vízbe. Hogy mennyit ment még, senki sem tudja, de nagy nehezen eljutott az aldar szálláshelyéig. Bement a szélső házba, ahol egy ördögös öregasszony lakott.

– Öreganyó, adj nekem szállást! – mondta a fiú.

¹ Az eredeti meséket oszétről oroszra fordította: Tajmuraz Szalamov, Megjelent a Darjal 2006. évi 5. számában

– Ha elfogadod a szegénységünket, vendégül látunk – válaszolta az öregasszony. Ottmaradt a legény az ördögös öregasszony házában. A háziasszony megvendégelte, amivel tudta, azután beszédbe elegyedtek.

– Az aldarunk lányáért a legkiválóbb kérők versenyeznek különféle országokból, de ő még senkinek sem adta a beleegyezését. Megparancsolta, hogy mindnek vegyék a fejét, és tûzzék a kerítéskaróra. Egyetlen szabad karó maradt – mondta az öregasszony.

– De miért ölette meg őket, mivel haragították meg annyira? – kérdezte a legény.

– Van egy égi tükre. Mindenkinek, aki feleségül kéri, azt a feltételt szabja: „Rejtőzz el háromszor, ahol akarsz! Meg foglak keresni az égi tükrök segítségével. Ha nem talállak, azt jelenti, hogy a tied kell, hogy legyek. De ha megtalállak, megparancsolom, hogy üssék le a fejed, és tûzzék a kerítéskaróra.”

– Nekem is szerencsét kell próbálnom – mondta az ifjú, és másnap elindult az aldar lányához. Ő azt mondta neki:

– Rejtőzz el háromszor! Ha nem talállak meg, azt jelenti, a tied kell, hogy legyek. Ha megtalállak, leütik a fejedet, egy karó a kerítésben még szabad.

A legény ráállt. Kiment a tenger partjára. Kiúszott hozzá a tokhal és megkérdezte:

– Miben tudok segíteni neked?

– Rejts el engem a legmélyebb helyre! Az aldar lánya keresni fog az égi tükrét nézve. Ha megtalál, én elveszem.

A hal kitátotta a száját, bekapta a legényt, és lemerült a tenger fenekére. Az aldar lánya vette a tükrét és keresni kezdte az ifjút. Kereste egész estig, és amikor leszállt a nap, meglátta a tenger fenekén. A tokhal visszahozta az ifjút a partra, és a szomorú legény visszament az aldar lányához.

– Nos, megtaláltál?

– Megtaláltalak. De holnap még egyszer elrejtőzhetsz.

A második napon a sashoz ment a legény.

– Szükségem van a segítségedre – mondta. Az aldar lánya keresni fog engem az égi tükrét nézve. Ha megtalál, a fejemet veszik. Rejts el engem valahol!

A sas elvitte őt a hét hegy mögé, és elbújtatta egy szikla alá. Az aldar lánya vette az égi tükröt, elkezdte forgatni minden irányba, aztán azt mondja:

– Nézzétek csak, a sas elrejtette a szikla alá a hét hegy mögött!

A sas visszavitte az ifjút az aldar kastélyához.

– Megtaláltalak téged – mondta a lány.

– Megtaláltál – ismerte el a legény.

– Nos, holnap még rejtőzz el, de ez az utolsó alkalom!

Elment az ifjú, hívta a farkast.

– Hol vagy farkas? Segítséget ígértél nekem, és sohasem volt olyan szükségem a segítségedre, mint most.

Megjelent előtte a farkas, és megkérdezte:

– Miben lehetek a segítségedre?

– Rejts el engem, valahova messzire! Holnap keresni fognak, és ha megtalálnak, nekem végem.

A farkas elvitte a távoli sűrű erdőbe, és elbújtatta az ágak alá. Az aldar lánya reggel vette az égi tükröt, és keresni kezdte a legényt. Kereste a földön, kereste a föld alatt, – a legény nem volt sehol. Megnézte a fekete sziklákon, a fehér hegyekben, de nem volt ott. A nap már lenyugvóban volt, már-már leáldozott, és akkor felkiáltott az aldar lánya:

– Megtaláltam! A szürke farkas elbújtatta a sötét erdőben az ágak alá.

Kihúzta a farkas a legényt az ágak alól, és visszavitte

– Nos, megtaláltalak? – kérdezte a lány.

– Megtaláltál – felelte az ifjú. – Az egyezségünk szerint megölethetsz, de azt kérem: engedd meg, hogy még egyszer elrejtőzzek!

– Annak az embernek, aki a madarakkal, az állatokkal, sőt a halakkal barátságban van, természetesen megengedem, hogy még egyszer elrejtőzzön.

Elment a fiú a mezőre, és elkialtotta magát:

– Róka! Ha te nem segítesz, elvesztem.

Megjelent előtte a róka:

– Mire van szükséged?

– Bujtass el úgy, hogy ne lehessen megtalálni!

– Menjünk az aldar várához! Ott a fal tövében ásunk egy gödröt, te elbújsz, én betakarlak földdel és kövekkel, magam pedig asszonnyá változom, ráülök és fonnai fogok.

Úgy is tettek. Az aldar lánya reggel vette a tükröt, kezdett különböző irányokba nézelődni, megnézte az ég mind a négy sarkát – a messzeségben sehol sem látta a legényt. Kezdte közelebb keresni, és látja: egyenesen a vár tornyának fala tövében van egy gödör, ott bújt el a legény, a verem felett pedig egy asszony ül és kendert fon.

Elcsodálkozott a lány, de hogy ne csodálkozott volna. Hányan jöttek megkérni őt, és egyiknek sem volt annyi barátja, mint ennek a legénynek.

A legény pedig, fejét lógatva, elment az ördögös öregasszony házához, és elmesélte a baját.

– Vendégem – mondta az anyóka –, csináljunk így! Menj el az aldar lányához, és kérdd meg, hogy engedjen neked még egy próbálkozást! Lehet, hogy ezúttal szerencséd lesz.

A leány engedélyezett még egy próbálkozást az ifjúnak. Reggel az ördögös öregasszony azt mondja a vendégének:

– Megcsapdoslak egy nemezostorral, és te átváltozol agárrá. Elmegyünk az aldar palotájába. Amikor a lánya keresni kezd téged, te a háta mögött állsz. Ő forgatni kezdi a tükröt, te végig legyél a háta mögött, hogy a tükör ne kapjon el!

Vette az öregasszony a nemezostort, megcsapdosta a fiút, és az egy szép agárrá

változott. Elment az öregasszony a kutyával az aldar udvarába. Az aldar lánya és a szolgálói megőrültek a kutyának, simogatni kezdték, az agár pedig nem nézett a szolgálókra, nem hagyta el az aldar lányát.

Vette a lány az égi tükröt, kezdte benne keresni. Ahogy forgolódott a tükörrel, a kutya úgy mozgott a háta mögött, hogy elbújt mögé a tükör elől. Nézi a lány a tükröt – a legény nem látható sehol. Régen elmúlt dél, már a nap is lenyugodott, a lány egyre kereste. Végül leengedte a tükröt, és így szólt:

– Gyere elő, nem talállak. Úgy látszik, a tiéd kell legyenek.

Akkor az ördögös öregasszony megcsapdosta a kutyát a nemezostorral – és az agár visszaváltozott legénnyé.

Az aldar megáldotta a lányát és az ifjú vejét, aranyat és drágaságokat adott nekik, az anyóka pedig nekik ajándékozta a nemezostorát.

A legény és fiatal felesége felültek a magától járó szekerekre, és hazautaztak. A szülei ez idő alatt már nagyon megöregedtek. A fiú megcsapdosta őket a nemezostorral, és újra fiatalok lettek.

És élnek, éldegélnek mind a mai napig.

A TETŰ ÉS A BOLHA²

Réges-régen élt egy tetű és egy bolha. Búzát vetettek a tóparton. Learatták, kiscépezték, ám amikor osztzkodni kezdtek nem tudtak megegyezni. Ekkor az agyafűrt bolha azt ajánlotta:

– Gyerünk, ugorjuk át a tavat! Aki átugorja, azé az egész búza, a másiké másfél szem.

– Jó. Legyen úgy – állt rá a tetű.

A hosszúlábú bolha ugrott, és a túlsó parton termett. A tetű összeszedte az erejét, ugrott, és mi történt: beletoccsant a vízbe a tó közepén.

– Bolha, barátom! Elpusztulok! Segíts gyorsan!

Hagyhatta-e a bolha a tetűt a bajban? Rohant a disznóhoz.

– Disznó, adj nekem gyorsan egy sörtét, kihúzom a barátomat a tóból!

A keményszívű disznó azt mondta a bolhának:

– Előbb hozz nekem makkot!

Elrohant a bolha a tölgyfához.

– Tölgyfa, adj nekem makkot! A makkot megeszi a disznó, a disznó ad nekem sörtét, én pedig kihúzom a barátomat a tóból.

– Jó, de a héja ne szálljon rám! – mondja a tölgyfa.

A bolha a héjához fordult:

² Megjelent a Darjal 2006.évi 3.számában.

– Héja, ne ülj a tölgyfára! A tölgy makkot ad nekem, a makkot megeszi a disznó, a disznó ad sörtét, én kihúzó a barátomat a tóból.

A héja azt mondta:

– Előbb hozz nekem egy csibét!

Rohant a bolha a tyúkhoz.

– Tyúk, adj nekem egy csibét! A csibét megeszi a héja, a héja nem száll rá a tölgyfára, a tölgyfa ad makkot, a makkot megeszi a disznó, a disznó ad sörtét, és én kihúzó a barátomat a tóból.

Azt mondja a tyúk:

– Előbb hozz nekem kölest!

Rohan a bolha a hombárhoz.

– Hombár, adj nekem kölest! A kölest felcsipegeti a tyúk, a tyúk ad csibét, a csibét megeszi a héja, a héja nem száll a tölgyfára, a tölgy ad makkot, a makkot megeszi a disznó, a disznó ad sörtét, én kihúzó a barátomat a tóból.

Azt mondja a hombár:

– Jó, de az egér ne rágjon ki!

A bolha odarohant az egérhez:

– Egér, ne rágd ki a hombárt! A hombár kölest ad, a kölest a tyúk felcsipegeti, a tyúk csibét ad, a csibét megeszi a héja, a héja nem száll rá a tölgyfára, a tölgy makkot ad, a makkot megeszi a disznó, a disznó ad sörtét, én kihúzó a barátomat a tóból.

Azt mondja az egér:

– De a macska ne vadásszon rám!

A bolha megtalálta a macskát:

– Macska ne üldözd az egeret! Az egér nem rágja meg a hombárt, a hombár kölest ad, a kölest felcsipegeti a tyúk, a tyúk csibét ad, a csibét megeszi a héja, a héja nem száll rá a tölgyfára, a tölgy makkot ad, a makkot megeszi a disznó, a disznó ad sörtét ad, én kihúzó a barátomat a tóból.

Azt mondja a macska:

– Először hozzál nekem tejet!

Rohan a bolha a tehénhez:

– Tehén, adjál tejet! A tejet kilefetyeli a macska, a macska nem kezdi üldözni az egeret, az egér nem fogja kirágni a hombárt, a hombár kölest ad, a kölest felcsipegeti a tyúk, a tyúk csibét ad, a csibét megeszi a héja, a héja nem száll rá a tölgyfára, a tölgy makkot ad, a makkot megeszi a disznó, a disznó ad sörtét ad, és én kihúzó a barátomat a tóból.

Azt mondja a tehén:

– Hozz nekem szénát!

Megtalálta a bolha a kaszásokat, kérlelni kezdte őket:

– Kaszások, adjatok nekem szénát! A szénát megeszi a tehén, ad érte tejet, a tejet fellefetyeli a macska, a macska nem fogja üldözni az egeret, az egér nem rágja ki a hombárt, a hombár kölest ad, a kölest felcsipegeti a tyúk, a tyúk csibét ad, a csibét

megeszi a héja, a héja nem száll rá a tölgyfára, a tölgy makkot ad, a makkot megeszi a disznó, a disznó ad sörtét ad és én kihúzó a barátomat a tóból.

– Hozz nekünk pirogot!

Elugrált a bolha a faluba, elmondott mindent egy asszonynak. Úgy látszik, Isten jóra teremtette az embert, az asszonyt pedig az emberiség ékességére, az ő jó szíve a világ szépsége, az élet forrása. Véghallgatta az asszony a bolhát, és azt mondta:

– Jól van, nekem ennyi elég. Te pedig addig ringasd a gyermeket a bölcsőben!

A bolha ringatni kezdte a bölcsőt, egyszer sem csípte meg a babát, elfelejtkezett a szokásáról.

A háziasszony megsütötte a pirogot, a bolha elvitte a kaszásoknak, azok adtak neki egy nyaláb szénát, elvitte a bolha a szénát a tehénnek, a tehén adott tejet, a macska fellefetyelte a tejet, és felhagyott az egér üldözésével, az egér abbahagyta a hombár rágcsálását, a hombár kölest adott, a tyúk felcsipegette a kölest, adott csibét, a csibét megette a héja, nem szállt rá a tölgyfára, a tölgy makkot adott, a makkot megette a disznó, adott a bolhának sörtét, és ezzel a sörtével a bolha kihúzta a tóból a tetűt.

Ahogy megegyeztek, a tetű magához vette a másfél búzaszem, az összes többi búza a bolhát maradt.

A tetű, bár elég buta volt, de megértette: a gyengének ravaszág nélkül nehéz megélnie. Keresnie kell egy magánál butábbat. Beletette a másfél magot egy borszáka, felfújta, a hátára vetette, és elindult az aldar városa felé. Betért a szélső házhoz, a zsákot letette a földre, maga pedig bement a házba, mintha otthon lenne. A kakasok és tyúkok, meglátva a zsákot, azt hitték élelem van benne, csipkedni kezdtek, és az összes levegő kijött a zsákból.

A tetű pedig szándékosan hosszan időzött a házban, beszélgetett erről-arról, aztán búcsúzni kezdett. Kiment az udvarra, és látja: a zsák üresen hever. A tetű jajgatni kezdett:

– Jaj, nekem! Jaj! Minden gabonám, egy teli zsákkal! Megették a tyúkjaikat! Jaj, jaj, teljesen kifosztottak, koldussá tettek! A házamat lerombolták, koldusbotra juttattak!

– Ó, ne sírj tovább, kárpótolunk a veszteségedért – mondta a házigazda. – Válaszd ki magadnak bármelyik tyúkot!

A tetű kiválasztotta a legszebb tyúkot, beletette a zsákba és továbbállt. Ment, mendegélt, elérkezett a következő udvarhoz. A zsákot a tyúkkal betette a birkák közé, ő maga pedig bement a házba. Ebben a házban szintén elidőzött, és amikor kiment, látta, hogy a birkák felöklelik a zsákot a tyúkkal.

– Ó, mekkora nyomorba döntötték a házamat a birkáitok! Megsemmisítettek mindent, amit hosszú éveken át gyűjtöttem, minden vagyonomat!

– Ne bánkódj annyira, vegyél el a tyúk helyett egy bárányt!

A tetű magával vitte a bárányt. Bement a következő udvarba, odakötötte a bárányt

a hízott tinók közé, és maga ismét bement a házba. Ott ismét elidőzött, és amikor kijött, látja, hogy a tinók felöklelték a szarvukkal a bárányt.

– Jaj, jaj, mit csináltak a tinóitok!

Az lett a vége, hogy erről az udvarról elvitt egy tinót. A tetű azon kezdett gondolkodni, hogy hol kellene éjszakáznia, és estére az aldar udvarába ért. A tinót beterelték az istállóba, a tetűt pedig bevezették a vendégházba.

– Hogyan, hát vendég vagyok én itt? Én távoli rokon vagyok, ezért bemegyek a házba.

Az aldarnak volt hét lánya, egyik szebb, mint a másik. Selyemruha volt mindegyiken, lábukon piros szattyánpapucsok, mellükön aranycsatok, a derekukon széles ezüstövek, és az öveken kis török függtek. A tetű egész este különféle játékokat játszott az aldar lányával, és amikor eljött a nyugovóra térés ideje, velük együtt vetettek neki ágyat. Amikor a lányok elaludtak, a tetű odalopakodott közülük a legszebbhez, kihúzta a törét a hüvelyéből, kiment az istállóba és megölte a saját tinóját. Aztán visszatért, visszatette a tört a hüvelybe, ő maga lefeküdt az ágyába, és mintha mi sem történt volna, aludt reggelig.

Reggel felkészült az útra, bement az istállóba és kiabálni kezdett:

– Óh, óh! Jaj, jaj! Lám, hogy bánnak az aldar házában a vendéggel. A tinómnak, a családom eltartójának, a támaszomnak, az aldar lányai közül valamelyik elvágta a torkát, és ő maga nyugodtan lefeküdt aludni. Nem hiába ijedtem meg mindjárt a késeiktől! –

– Hogyan? – mondta az aldar és a felesége. – Ki merészelt ilyet tenni? Ha valaki a lányaink közül ilyen gátlástalanul megkárosította a vendéget, a tetű vigye magával! Vizsgáljátok meg a töreiket!

Megvizsgálták, és a középső lány – a szépséges Dudu – töre véres volt.

– Vidd őt magaddal! —mondta az aldar.

A tetű beletette a szépséges Dudut a zsákba, a zsákot feldobta a hátára, és elindult táncolva a városból.

Ment a tetű az úton, a zsák a hátán, a zsákban a lány. Ment a tetű, és vidáman énekelt:

Másfél magért tyúkocska,
Tyúkocskáért bárányka,
Báránykáért tinócska,
Tinócskáért szép leány.

– Ugye, Dudu! – és megcsókolta a leányt.

Ment magában tovább, ment és újra rázendített:

Másfél magért tyúkocska,
Tyúkocskáért bárányka,
Báránykáért tinócska,
Tinócskáért szép leány.

– Ugye, Dudu? – és megcsókolta.

Így, vidáman énekelve és táncolva érkezett el estére a pásztorokhoz. A pásztorok a hegyekben töltik a napjaikat, zöld rétek között, vidámak és egészségesek, és szeretik megtréfálni az utazókat. Levágtak egy birkát, megvendégelték a tetűt saslikkal, és lefektették aludni.

Amikor a tetű elaludt, a pásztorok kiengedték a zsákból a szépséges Dudut, és a helyére tettek egy kutyát. Reggel útjára bocsátották a tetűt.

Ment a tetű magában tovább, és újra rázendített:

Másfél magért tyúkocska,
Tyúkocskáért bárányka,
Báránykáért tinócska,
Tinócskáért szép leány.

– Ugye, Dudu?

Beledugta a fejét a zsákba, ott volt a kutya, és az agyaraival elkapta a pofáját.

Fordította: Wirth Lajos

Kovács Szilvia

ALÁN DINASZTIKUS KAPCSOLATOK A 11-12. SZÁZADBAN

A Kaukázus, valamint előtere és az ott élő népek minden történelmi korban jelentős szerepet tölthettek be. Itt találkozott Kelet és Nyugat, a kereszténység és az iszlám, a római, majd bizánci és a keleti, valamint az iráni és török civilizáció. Az Észak-Kaukázusban élő – a Magyar Királyság területén a 13. században megjelent iráni nyelvű népességnek, a jászoknak az ősei, – alánok területe a középkorban stratégiai szempontból fontos volt. Államuk ugyanis földrajzilag különböző birodalmak kereszttúójának számító térségben feküdt. Ennek következtében a 7-10. század folyamán a Kaukázus megszerzéséért folytatott harcokban meghatározó volt a szerepük. A 10. században, a Kazár Kaganátus bukása után az Észak-Kaukázus központi részén a legerősebb hatalomnak számított. Feltételezhető, hogy sok szomszédos kaukázusi törzs tartozott a fennhatóságuk alá. Legfontosabb központjukat, Magaít régebb Minorsky csecsen-ingus területre lokalizálta (Minorsky 1958, 107). A legújabb kutatások nyomán azonban Nizsne-Arhizzal, egy ma már csak romjaiban álló erőddel azonosították, amely Bolsoi Zelencsuk folyó mentén van karacsáj-cserkesz területen (Allsen 1987-1991, 19). A Kaukázustól délre fekvő területekkel a Dariel-hágón (Alán-kapun) és Dagesztánon keresztül tartották a kapcsolatot.

A 10. században Bíborbanszületett Konstantin szerint a térség korábbi nagyhatalmának számító kazárokat az úzok mellett az alánok is meg tudják támadni. Sőt a 9. század végén és 10. század elején még hatalmas kazárok Krím-félsziget elleni támadásait is meg tudják akadályozni, ha szükséges (DAI 62-65). A kazárok elleni alán-bizánci szövetségről egy névtelen kazár levél Haszdai ibn Sapruthoz is említést tesz (Golb 1982, 114-115; vö. Golden 1980, 94-96; Hunyadi 2001, 168-169). Az alán uralkodó a 10. században egyike volt a császár „lelki fia” cím viselőjének. A másik két császári vazallus, akit e címmel ruháztak fel, a Balkán-félszigeten fontos bolgár cár, valamint a kis-ázsiai területeken szintén jelentős szerepet betöltő örmény király volt (Obolensky 1999, 221).

Annak ellenére, hogy a 11-12. század folyamán Bizánc szempontjából csökkent valamelyest korábbi jelentőségük, még mindig számottevő szerepet tölthettek be a Kaukázusban. Ez az időszak az alánok történelmében lényegében a komolyabb katonai konfliktusok nélküli stabil külpolitikai körülményekkel jellemezhető. Ebben az időszakban a szomszédos hatalmakkal való kapcsolataikban gyakoribbá válnak a dinasztikus házasságok.

A térség korábbi nagyhatalmai közül továbbra is kapcsolatban álltak a Bizánci

Birodalommal. Azonban annak ellenére, hogy a 11-13. századi bizánci írott kútfőink alapján a Komnénoszok (1081-1185) felismerik a külföldiekkel kötött dinasztikus kapcsolatok jelentőségét, az ekkor már keresztény alán fejedelmi házakkal¹ mégsem kötnek házasságot.²

Ugyanakkor a 11. század végén, a 12. század elején felemelkedő és nagyhatalmi státusra szert tevő Grúz Királyság számára az alánokkal való dinasztikus és katonai kapcsolatok alapvetővé váltak.

A kelet-európai rusz fejedelemségek is hasonló módon, azaz dinasztikus házasságokkal kötődtek az alánokhoz, ezt több fejedelem oszét származású felesége bizonyítja.

Jelen munka tárgya az alánok dinasztikus kapcsolatainak vizsgálata a 11-12. században a különböző szomszédos hatalmakkal. Ugyanis az alánok jelentőségét a vizsgált korszakban a dinasztikus kapcsolataik is tükrözik. A tanulmány a bizánci, a grúz és végül a rusz fejedelmek udvarába került hölgyek történetét veszi sorra.

A forrásaink, kevés kivételtől eltekintve nagyon szűkszavúan írnak ezekről a nőkről, azonban alaposan megvizsgálva ezeket a kútfőket mégis kiderül, hogy az idegen udvarokba került alán hercegnők nyugati kortársaikhoz hasonlóan néha nagyon fontos szerepet tölthettek be új hazájukban.

Közismert, hogy a bizánci uralkodók a 11. századig nem szívesen kötöttek házasságot idegen uralkodóházak hercegnőivel. A 11. században, több mint háromszáz év után tulajdonképpen VII. Dukasz Mihály (1071-78), majd III. Niképhorosz Botaniatész (1078-81) felesége, Alániai Mária volt az első keleti részekről származó idegen eredetű császárné.³ Alániai Mária történetére azonban nem fogok kitérni az előadásomban, mert ő neve ellenére IV. Bagrat grúz (1027-1072) uralkodó lányaként került a bizánci udvarba. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy véleményem szerint a jól tájékozott bizánci források szerzői nem véletlenül nevezték

¹ Az alánok keresztény hitre térésével kapcsolatban lásd Fejős 2001. Az alánok egy része azonban a 13. században sem volt keresztény. Erre utal Theodor, az alánok püspöke, aki egy 1226. január 6-án kelt levelében leírja, hogy nyájának tagjai hogyan áldoztak szellemeiknek a magas hegyeken (Alemany 2000, 239). Valamint Julianus, aki szerint „... elérkeztek az Alániának nevezett földre, ahol keresztények és pogányok vegyesen laknak” (Györffy 1986, 65). Egy 16. századi utazó, Giorgio Interiano pedig azt állítja, hogy a kaukázusi népeknél a kereszténység hatása az ő korában is felszínes (Göckenjan 1997, 96-97). Az alánok ma is élő utódainál, az oszétoknál a kereszténység és az iszlám elemeivel keveredő pogány hagyományok még a 20. században is éltek. Ez a különleges szinkretizmus teszi egyedivé az oszét kultúrát (N.E. Leeper: Ossetians. In: EI2 VIII, 179-180).

² Ugyanakkor ebben az időben, azaz a 11-12. században az alán zsoldosok jelentőségét a bizánci hadseregben számos forrás tanúsítja (Kovács 2005, 219-225).

³ II. Jusztinianosz (685-695; 705-711) második felesége, Theodóra egy kazár kagan lánya volt. V. Konstantin (741-775) pedig 732-ben szintén egy kazár uralkodó lányát, Èiëäket vette feleségül, aki Bizáncban az Eirené nevet kapta.

Alániainak a császárnét, akinek szépségét legtöbb forrásunk kiemeli. Több korabeli írott kútfő szerint az alán származású nők a külsejükkel vonták magukra a figyelmet. Ennek függvényében úgy vélem, hogy a kortárs bizánci szerzők feltehetően tudták, hogy a császárné édesanyja, Boréna alán származású volt. Tehát lehetséges, hogy Mária neve előtt az alániai jelző egyrészt a szépsége, másrészt viszont az édesanyja miatt szerepel.⁴

A Bizánci Birodalom a Komnénosz-dinasztia (1081-1185) idején ismeri fel a külföldiekkel kötött házasságokban rejlő igazi lehetőségeket (Kazhdan 2006, 31; Macrides 2006, 238-239). Így a vizsgált korszakban az első alán származású nő a bizánci udvarban nem feleség, hanem tűz volt. Ez az alán lány érdekes karriert futott be a Bizánci Birodalomban IX. Konstantin Monomakhosz (1042–1055) szeretőjeként.

Mikhaél Pszelosz (1018–1096), aki a korabeli bizánci udvarban jelentős pozíciót töltött be, így közvetlen közlőre figyelhette meg a történeteket, egyik kedves témája volt szereplőinek szerelmi élete. IX. Konstantin Monomakhosz, amíg felesége, a Makedón-dinasztia egyik utolsó tagja, Zoé császárnő élt, diszkrét volt, nem merete bevinni a palotába, mint előző szeretőjét, Szklérénát (Psellos 6, 58-63; Sewter 1966², 183-186). Zoé halála (1050) után a fiatal kegyencnőt *szebaszté*⁵ címmel ruházta fel, császári testőrséget állított mellé, és úgy élt vele, mintha összeházasodtak volna, sőt szerette volna megkoronáztatni. Ez utóbbiban állítólag csak két dolog akadályoz-

⁴ A császárné leírását Anna Komnénának köszönhetjük, akit születésekor eljegyeztek Mária fiával. Azonban Mária fia a házasság előtt meghalt. A művelt császárlány szerint Mária „mert egy bizonyos, hogy olyan alakja volt Máriának, mint a ciprusnak, bőre a hó fehérségéhez hasonlított, ovális arca olyan volt, mint a harmatos rózsza. Tekintetét halandó ember le tudná-e vajon írni? Lángszín szemöldökök íve alatt húzódott meg világoskék szeme. Nem kétséges, hogy a költők gyakran megörökölték a legkülönbözőbb évszakok virágait, ám a bazilissza szépsége, elvakító gráciája, bájos és elragadó viselkedése őt minden művészi alkotás fölé emelte, sem Pheidiasz, sem Apellész, de semmiféle művész sem volt képes hasonló remekművet megalkotni. Úgy mondják, hogy a Gorgó feje kövé meresztette azt, aki rátekintett. Amikor Mária feltűnt valaki előtt – a férfiak kövé meredve szegeződtek ahhoz a helyhez, ahol álltak, mintha elvesztették volna józan értelmüket és ítélőképességüket. Soha senki nem látta a részeknek egymáshoz s megint az egésznek külön-külön a részekhez illő ilyen isteni harmóniáját: élő remekmű volt, a legnagyobb elragadtatás tárgya a szépségre éhes emberek számára. Nyugodtan mondhatták volna őt a földre szállt Szerelme istennőjének” (Passuth 20022, 90–91; vö. Alex. III, 2, 4)

⁵ A *szebasztosz* 'tisztelretméltó' cím, az 1–2. századi görög szerzőknél szereplő latin augusztusz megfelelője. A 11. században jelenik meg újra mint méltóságnév. IX. Konstantin Monomakhosz korábbi szeretőjének, Szklérénának hozta létre a *szebaszté* címet. Később I. Alexiosz is átvette a tisztségnévet, és a Komnénoszok korában a szebasztoszok több mint 90 százaléka a dinasztia rokonai közül került ki. A méltóságnév jelentősége azonban a 12. század végén csökkenni kezdett. A 14. századi ceremóniakönyvekben pedig már csak jelentéktelen rangot jelöl (Kazhdan 1991, 1862–1863).

ta meg: egyrészt már a harmadik felesége volt Zoé,⁶ ami a bizánci jog szerint nem volt szerencsés, másrészt a társuralkodó Theodóra se tűrt volna el egy ilyen sértést (Psellos 6, 152-154; vö. Sewter 1966², 235-236; Alemany 2000, 227-228).

Forrásunk szerint évente két–három alkalommal meglátogatták a fiatal szebaszté apja követi Alániából, és a császár úgy mutatta be a látogatónak őt, mint hitvesét és császárnőt (Psellos 6, 155; vö. Sewter 1966², 237). Rádásul vagyonokat költött annak érdekében, hogy kedvébe járjon: „*Történelme folyamán először az alánok földje elhalmoztattott a mi Rómánkból származó javakkal. Vitorlás hajók érkeztek a kikötőbe, és mikor ismét kifutottak a tengerre, mindig tőlünk származó értékes javakkal voltak megrakodva ...*” (Psellos 6, 153; vö. Sewter 1966², 236).

Pszelosz kihangsúlyozza, hogy a kegyencnő egy „nem túl jelentős ország”, Alánia királyának lánya volt, aki túszként került az udvarba. És némi malíciával jegyzi meg, hogy ezt a jelentéktelen országot, illetve annak köveit halmozta el a császár ajándékokkal (Psellos 6, 151; vö. Sewter 1966², 235-236).

Sajnos az alánok szép hercegnőjének nevét a források nem jegyezték fel, és arról sem beszélnek, hogy melyik alán uralkodó lánya volt.

Két elmélet létezik arra, hogy ki is lehetett ez az alán lány. Mielőtt ezeket ismertetném, meg kell említenem, hogy egyesek szerint az alán hercegnő azonos lehet azzal az Eirenével, aki később Iszaakiosz Komnénosz felesége lett 1071-, vagy 1072-ben. Niképorosz Brüenniosz szerint VII. Dukasz Mihály trónralépésekor visszahívta a száműzetésben élő Komnénoszokat „és házasság révén őket rokonaivá tette, amikor ő maga számára korábban feleségül vette Máriát, Grúzia királyának teljhatalmú lányát, és feleségül adta az ő [Mária] unokatestvérét, Eirenét, az alán uralkodó lányát Iszaakioszhoz...” (Alemany 2000, 230–231). Itt meg kell jegyezni, hogy Niképorosz Brüenniosz ezen mondata ellentmond annak a feltételezésnek, hogy a bizánciak nem tudtak különbséget tenni a Kaukázusból a bizánci udvarba kerülő előkelők között (Pritsak 1991, 52; Alex. 67). Visszatérve Iszaakiosz és Eirené⁷ házasságára, feltehetően része volt annak a folyamatnak,

⁶ Mivel VIII. Konstantinnak (1025–1028) nem volt fiú örököse először egyik lánya, Zoé és annak férje, III. Romanosz Argürosz lett az uralkodó. Miután Zoé megölette férjét, feleségül ment szeretőjéhez, egy paphlagoniai parasztfiúhoz, aki IV. Mihály néven lett császár (1034–1041). Majd Mihály halála után nővére, Theodóra erős pártjának nyomására együtt uralkodott a két testvér. Zoé harmadik férjével, IX. Konstantin Monomachoszal együtt gyakorlatilag hárman álltak a birodalom élén (Ostrogorsky 2001, 287–291).

⁷ Az uralkodócsalád hitere utalhatnának az idegenbe férjhez ment lányok keresztény nevei, azonban a Bizánci Birodalomban legtöbbször a házasság alkalmával új nevet kaptak, feltehetően annak jeleként, hogy az ortodox kánonjognak megfelelően a görög rítusú kereszténységet kellett felvenniük (Vryonis 1975, 131; Macrides 2006, 375). Erre jó példa Árpád-házi Szent Piroskának, I. (Szent) László lányának esete, aki II. János Komnénosz császár feleségéként az Eirené 'béke' nevet kapta (Moravcsik 20032, 72). Akárcsak III. Béla lánya, Margit, aki Iszaakiosz Angelosz feleségéként Bizáncban a Mária nevet kapta (Moravcsik 20032, 91).

amely során VII. Mihály a száműzetésből visszahívott Anna Dalasszenát és fiait kárpótolni kívánta (Hill 1999, 144). Ennek viszont részben ellentmond Brüenniosz felesége, Anna Komnéna, aki a házasságot Alániai Máriának tulajdonítja (Alex. II, 1, 4; vö. Passuth 2002², 54). Természetesen nem kizárt, hogy a császár a felesége hatására cselekedett. Egyes vélemények szerint Iszaakiosz e házasság következtében került jó viszonyba a császárnéval, Alániai Máriával, akinek viszont a Komnénosz testvérek az életüket köszönhetik (Hill 1999, 142).

Eirené és Iszaakiosz fiáról, Adrianosz Komnénoszról a 12. században Niképhorosz Bazilacesz egy dicsérő költeményt írt, ami a szülőkért való könyörgéssel kezdődik. Eirené kapcsán a szerző megemlíti családjának kiválóságát és népének nagyságát.⁸ Majd különböző dolgokat tudunk meg az alánokról: hogy ők a legbátrabbak a kaukázusi népek közül, hogy törzsekbe vagy nemzetségekbe szerveződve legettetik nyájaikat, és király vezeti őket, aki a szomszédaival szemben fölényben van, valamint azt, hogy „*csak Krisztust szolgálják*” miután elfogadták a kereszténységet (Alemany 2000, 229–230).

Mivel Adrianosz Komnénosz Bulgária patriarchája, vagyis magas rangú bizánci tisztségviselő volt, az őt és családját dicsérő panegürikusz minden sorát nem kell hitelesnek elfogadnunk. Feltehetően hízelgő túlzásnak tarthatjuk azt, hogy családja és népe kiváló, és hogy népe a legbátrabb. Ugyanakkor a toposzok és túlzások mellett hasznos információkat is közöl az alánokról: királyuk van, aki a szomszédainál hatalmasabb, és hogy keresztények.

Eirené alán származását egy az Anna Komnéna művében, az *Alexiaszban* szereplő történet is megerősíti, amely szerint Iszaakiosz egyik lányát, Mária Komnént 1088–1090 körül eljegyezte Trapezunt önálló sztratégoszának, Theodorosz Gabraszának fiával. Theodorosz röviddel ezután újránősült, és egy magas rangú alán nőt vett feleségül. Mikor azonban kiderült, hogy második felesége és Eirené első unokatestvérek, a két gyerek jegyességét felbontották (Alex. VIII, 9, 1–2).⁹

IX. Konstantin Monomakhosz kegyencnőjének életkorát nem ismerjük, de a bizánci jog szerint a lányok legkevesebb 12 éves korukban férjhez mehettek, normális esetben azonban 15–20 éves korukban került sor erre (Talbot 1997, 121). Tehát feltehető, hogy az alán hercegnő tizenéves korában lehetett a császár szeretője. Psellosz szerint egyébként több kérője is akadt a szép túsznak (Psellos 6, 151–152; Sewter 1966², 235). A történethez tartozik még, hogy a császár egyik kedves embere, a „bohóc” Romanosz Boilas, beleszeretve a szép túsza, merényletet tervezett Konstantin ellen, hogy megszerezze az uralkodó szeretőjét (Psellos 6, 145–150; vö.

⁸ „*az alánok az ő népe, [Adrianosz] anyja az ő királynőjük (ἀάββῆῶόά)*” (Alemany 2000, 229–230).

⁹ Anna Komnéna ebben az esetben nem pontos, ugyanis nem emiatt bontott fel a jegyesség (Alex. 287).

Sewter 1966², 231–232). IX. Konstantin Monomakhosz halála (1055) és Iszaakiosszal való házassága között 16 év telt el. Tehát ha azonos a két nő, akkor Eirené az 1070-es évek elején feltételezésem szerint harmincas éveiben járt. Mindenesre olyan korban volt, hogy férjének nyolc gyermeket szült, akik jelentős pozíciókat töltöttek be a későbbiekben a Bizánci Birodalomban.

Ha Eirené és IX. Konstantinosz Monomakhosz szeretője azonos is, továbbra is fennáll a kérdés, hogy kinek lehetett a lánya.

Erre két elmélet van: 1. a grúz trónkövetelő Demetréne volt a lánya (Garland-Rapp 2006). Demetre az alán Aldénak¹⁰ és I. Giorgi grúz királynak (1014–1027) volt a fia (Toumanoff 1990, 134), aki féltestvérétől, IV. Bagrattól több alkalommal is megpróbálta a trónt megszerezni. Tudjuk, hogy a bizánci udvar támogatta a trónkövetelőt (Skylitzés 389; Cheynet-Flusin 2003, 322; Alemany 2000, 222). Itt a következő kérdések merülnek fel: miért nevezik a bizánci források a grúz trónkövetelőt Alánia királyának? Talán az anyja miatt, akiről tudjuk, hogy alán származású volt. Vagy esetleg, mert Demetre megszerezte Alánia trónját a Grúz Királyságból való távoztása után? A vizsgált időszakban mindössze hat alán uralkodót ismerünk név szerint, és Demetre nincs köztük.¹¹

A második elmélet alapján pedig nem lenne más, mint Dorgolelinek, IV. Bagrat grúz király (1027–1072) sógorának a lánya (Doguzov 1987, 18; Alemany 2000, 320). Vagyis mindkét esetben Alániai Mária unokatestvéreinek tekinthető.

Az alán nők, mint az előbbiekből is kiderült, a szomszédos Grúz Királyságban is megjelentek. A 11. századból az alán-grúz kapcsolatokról az első adatunk egy házasság. I. Giorgi grúz király (1014–1027) másodszor az oszét király lányát, Aldét vette feleségül, ebből a házasságból született a korábban említett fia Demetre (Demetrios) (Skylitzés 389, Cheynet-Flusin 2003, 322; Toumanoff 1990, 134), aki többször is megpróbálta testvére, IV. Bagrat félreállításával megszerezni a grúz trónt. Mindkét fiú a hataloméért folytatott harcban édesanyja, vagyis Demetre Aldé, Bagrat pedig a vaspurakáni Mariam támogatására is számíthatott (Thomson 1996, 287–288). Aldéről is ennek köszönhetően vannak információink. Róla azonban mindössze csak annyit tudunk, hogy a I. Giorgi özvegyeként mindent megtett annak érdekében, hogy fia megszerezhesse a Grúz Királyság trónját. Ióannész Szkülitzész szerint az alán származású Aldé III. Romanosz Argürosznak (1028–1034) ajándékozta ÉK-Grúzia egyik fontos erődjét, Anakop 'it. A császár pedig fiát, Demetrioszt magiszteri címmel ajándékozta meg (Skylitzés 389; Cheynet-Flusin 2003, 322; Alemany 2000, 222).

¹⁰ A Nart-eposzban is megtalálható egy oszét női név, Eldæ vagy Aldæ alakban (Abaev 1949, 42).

¹¹ Urdure (megh. 1029-ben); Dorgoleli (IV. Bagrat grúz király (1027–1072) sógora; Alánia Mária nagybátyja); Atcon (11–12. század, Zsadaron király apja); Zsadaron (12. század, Dávid Szoszlan apja); Huddan (12. század); III. Giorgi grúz király (1156–1184 apósa; megh. 1207-ben); Davit Szoszlan (?) (Tjamar grúz királynő (1184–1213) második férje).

Ugyanakkor mivel a bizánciaknak nem állt érdekében egy erős grúz hatalmi szervezet kialakulása, a jogos trónörökös, IV. Bagratot (1027-1072) is támogatták, ő III. Romanosz egyik unokahúgát kapta feleségül, és *kuropalateszi* rangot mellé. De a trónkövetelő Demetrét is több alkalommal hadsereggel támogatták, aki sikertelen kísérletei után végül Bizáncban halt meg (Lordkiphanidze 1967). Itt kell megjegyeznem, hogy egyes feltételezések szerint Demetre leszármazottja volt Dávid Szoszlan oszét fejedeleme, Tamar grúz királynő férje (Alemany 2000, 321).

A következő alán származású nő a Grúz Királyságban, nem más mint a bizánci császárné Alániai Mária édesanyja, Boréna¹². Boréna a vizsgált korszakban az egyik legjobban ismert alán király, Dorgoleli testvére volt.¹³ IV. Bagrat grúz király, első feleségének halála után, az 1030-as években vette feleségül Borénát. Házasságukból három gyermek született: a már többször említett Alániai Mária (Márta) mellett II. Giorgi grúz király és egy Mariam nevű lány. A grúz királyné, Boréna elsősorban mint a grúz ortodox egyházi kultúra és kolostori élet támogatója ismert. Tudjuk, hogy a császárné lányával együtt támogatta a jeruzsálemi Kappatha kolostor építését (Garland-Rapp 2006), és az ő nevéhez kötnék egy a Szűzanyához írott himnuszt (Tarchnišvili-Assfalg 1955, 451; Lang 1957, 181). Ugyanakkor feltehetően lányához hasonlóan támogathatta az egyházi szerzőket és másolókat.

A grúz forrásokból szerzünk tudomást arról, hogy IV. Bagrat, miután egyedül nem tudta megakadályozni – a szeldzsükök által is támogatott – a kaukázusi gandzsai (ma Gäncä, Azerbajdzsán) emír támadásait, kénytelen volt sógora, Dorgoleli támogatását kérni. Az oszét uralkodó 40 ezer emberével kiegészített grúz hadsereg megtámadta és kifosztotta a mai Azerbajdzsán területén a Kur és Araksz folyók közötti részen fekvő muszlim fejedelemség, Arrán területét, és a grúz uralkodó számos várost és erődöt szerzett vissza ekkor. A történet érdekessége, hogy a grúz forrás azt sejteti, hogy az oszét király nem egyenlő félként vett részt a harcokban, hiszen a trónörökös, a jövendőbeli II. Giorgi (1072-1089) alá rendelték. Ezenfelül az a tény, hogy a harcok után Dorgoleli audienciát kért a sógorától, szintén az alárendeltséget sugallja (Thomson 1996, 304-305).¹⁴

Végül egy rusz-alán házassági kapcsolatra térek ki. Azonban meg kell jegyezni, hogy a 12. században több ilyen dinasztikus házasságról is van információnk. A korszak egyik legjelentősebb rusz uralkodója, III. Vszevolod Jurevics Vladimir első nagyfejedeleme (1177–1212), egy oszét hercegnőt vett feleségül, akit az orosz források

¹² Nevének első része megtalálható az oszétek digori és iron nyelvjárásában is, azaz d. *bor*, i. *bür* 'sárga' (Abaev 1949, 161).

¹³ Feltehetően egy Urdure nevű uralkodó gyermekei voltak. Urduréről azonban mindössze annyit tudunk, hogy elesett a grúz III. Kwirike királlyal (1010-1029) folytatott harcban (ICG 1976, 128-129).

¹⁴ Az arab források a támadást 1065-re datálják (Minorsky 1953, 22; text. 15*-16*).

saink Máriának neveznek (Dzanty-Vernadsky 1956, 219; Kuznecov 1984, 134).¹⁵ A házasság pontos körülményeiről nem beszélnek forrásaink, de az 1170-es évek első felében köthetett. Van olyan elképzelés, hogy a Bizáncban nevelkedett (Vasiliev 1932, 357), illetve testvére, Andrej Bogoljubszkij (1157-1174) elől oda menekült Vszevolod éppen hazatérőben volt, mikor Tbilisziben a grúz uralkodó, III. Giorgi (1156-1184) egy oszét nőrokonát feleségül adta neki. Egyébként Andrej második felesége is egy oszét nő volt (Dzanty-Vernadsky 1956, 219), sőt a források tanúsága szerint merénylői között is voltak alánok (PSRL 9, 249). E házasságból, mint Vszevolod Bolsoje Gnyezdo 'Nagy Ől' mellékneve is utal rá, nyolc fiú és négy lány született, köztük Jurij Vszevolodovics, aki 1238-ban esett el a mongolokkal folytatott Szity mezei csatában. Ugyanakkor leszármazottaik közül néhányat az orosz egyház szentjei között tisztel, így például unokájukat, Alexander Nyevszkijt. A kegyes életű Mária és férje nevéhez fűződik a vlagyimiri Szent Demeter templomának építése. Mária nyugati és bizánci kortársaihoz hasonlóan az egyházi művészetet is támogatta (Franklin-Shepard 1996, 316). Halála után az egyház szentté avatta (április 1-én ünneplik) (PSRL 10, 49-50), így az orosz egyház harmadik szentje Olga és I. Szent Vlagyimir után (Karamzin 1816-1829; Karamzin 2006, 420; Dadianova 2004).

Összegzésképpen, mint az ismertetett példám is mutatják, az idegen udvarokba került hölgyek több szerepet is betöltöttek új „lakhelyükön”, ugyanakkor jelzik Alánia szerepét a szomszédos hatalmak szempontjából. Hogy Bizánc számára ebben az időben az alánok már nem voltak annyira értékesek, mint a 10. században, talán az illusztrálja a legjobban, hogy az alán uralkodó lánya túszként volt az udvarban, és a későbbiekben is – mikor már a Komnénoszok is felismerték a keleti uralkodóházakkal való házasságok fontosságát – a dinasztia tagjainak leginkább a 12. században nagyhatalmi státusra szert tevő grúz Bagratida családból választottak feleséget.

Ugyanakkor a 11. században egyesített, majd a 12. században a szeldzsükökkel szembeni harcok folyamán felemelkedő Grúz Királyság számára fontos volt, hogy közvetlen északi szomszédai támogatását a maga számára biztosítsa (Lordkiphanidze 1967).¹⁶ Ezt támasztják alá a fentebb idézett példám mellett még III. Giorgi (1156-1184) házassága az oszét Huddan király (megh. 1172-ben) lányával, a szépséges Burduhannal¹⁷ (Georg.Chron. 54, 57, 107, 110). Ebből a házasságból született a

¹⁵ Meg kell azonban jegyezni, hogy a Nykyforovskaja Évkönyv szerint Mária egy cseh fejedeleme lánya volt (PSRL 35, 19, 36).

¹⁶ Az alánok 1062-ben megtámadták Gandzsát, a szeldzsük vazallus Arrán fővárosát (Minorsky 1953, 15§; text. 14*). Ez a vállalkozás feltehetően a szeldzsük Alp Arslán (1063-1072) akciójára volt válasz, melynek során grúz területeket pusztított (C.E. Bosworth: al-?abk. In: EI2 IV. 347). Egy második alán hadjáratra 1065-ben került sor (Minorsky 1953, 22; text. 15*-16*; Thomson 1996, 304-305).

¹⁷ A grúz krónika szerint: „... erény tekintetében minden más nőt felülmúlt” (Georg.Chron. 57). „... Burdukhan, akiben a nőieség minden bájja megtalálható volt” (Georg.Chron. 107).

grúzok nagy uralkodónője, Tamar (1184-1213), akinek második férje,¹⁸ mint már említettem, az oszét Dávid Szoszlan¹⁹ volt. Erre a házasságra 1188-ban került sor (GeorgChron. 61–62) Szoszlan maga is sokat tett a Grúz Királyság nagyhatalmi státusának megszilárdítása érdekében (Georg.Chron. 67–68, 73, 78, 82-83, 88, 118, 121, 124, 127-128, 129-131).

Az alánok rusz fejedelmekkel való kapcsolatait is a 11-12. században tulajdonképpen a békés dinasztikus kapcsolatok jellemzik (Baumgarten 1927, 70). A vizsgált időszakból első adatunk alán-rusz házasságra 1116-ból van (PSRL II, 284). Ekkor Vlagyimir Monomach egyik fia, Jaropolk a kunok ellen vezetett hadjárata során alánokkal tért vissza Kijevbe, köztük egy „nagyon szép” hercegnővel, akit feleségül vett. Sajnos nem derül ki egyértelműen, hogy ezek az alánok a kunok szövetségei vagy alávetettjei voltak-e, és az sem teljesen egyértelmű, hogy a doni alánok lettek volna.

Az alánok ebben az időben feltehetően közvetítő szerepet tölthettek be a Grúz Királyság és a rusz fejedelemségek közt. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy III. Vszevolod miért éppen egy oszét hercegnőt vett feleségül, ui. Alánia fekvése következtében természetes szövetségesként jöhetett számba a kunokkal szemben (Vernadsky 1951², 358).

Az azonban feltűnő, hogy a forrásainkból legtöbb esetben nem derül ki, hogy milyen konkrét politikai történeti események következtében vagy közepette került sor ezekre a házasságokra. Természetesen még érdekesebb, hogy ezek a házassági kapcsolatok, úgy tűnik, hogy egyoldalúak voltak, vagyis a szomszédos hatalmak uralkodóházai csak kaptak lányokat feleségként az alán királyoktól. Arról azonban nem tudunk, hogy ezek az államszervezetek maguk adtak volna az alán uralkodóknak bizánci, grúz vagy rusz uralkodói családból származó nőt feleségként.

Ismert, hogy a korszakban legtöbb esetben egy nőről csak a férfiakkal kapcsolatban vannak információink, és akkor is csak abban az esetben, ha az adott férfi is valamilyen szempontból rendkívüli jelentőségű. Ennek következtében szűkösek az adataink ezekkel a hölgyekkel kapcsolatban. Tulajdonképpen – mint az idézett példából kiderült – ezek a félnomád, de keresztény dinasztiaiból származó hölgyek nyugati kortársaikhoz hasonlóan nemcsak az egyház és az egyházi kultúra támogatásában játszottak szerepet, de rendkívül műveltek is voltak.

¹⁸ Első férje pedig a korábban említett Andrej Bogoljubszkij fia, Jurij volt, akitől annak ürügyén vált el, hogy házasságuk második évében sem született még gyermekük (Vernadsky 19512, 360).

¹⁹ Szoszlan nevet viselte a Nart-eposzban az egyik hős. A név lehet, hogy török-mongol eredetű suslan 'vészjósló tekintetű', *susl?* 'fenyegető, komor' (IECOA III, 138-140).

Irodalom:

- Abaev, V. I. (1949): *Î nâdêîñêêé ýçûê è ôî êêêîð. Î î nêââ–Êâîêîãðââ: Àèââ âî è ý Î ãèÑÑÑÑÐ.*
- Aleman, A. (2000): *Sources on the Alans. A Critical Compilation. Handbook of Oriental Studies. Sect. 8. Central Asia. Ed. D. Sinor – N. di Cosmo. Vol. 5. Leiden-Boston-Köln: Brill.*
- Alex. = Anna Komnene: *Alexias*. Übersetzt, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von D. R. Reinsch. Köln: DuMont Buchverlag, 1996.
- Allsen, Th.T. (1987-1991): *Mongols and North Caucasia. Archivum Eurasiae Medii Aevi 7, 5–40.*
- Baumgarten, de N. (1927): *Généalogies et Mariages Occidentaux des Rurikides Russes du Xe au XIIIe Siècle. Orientalia Christiana IX, No. 35, 5-95.*
- Cheyne, J.-Cl. – Flusin B. (2003): *Jean Skylitzès: Empereurs de Constantinople. Texte Traduit par B. Flusin et annoté par J.-Cl. Cheynet. Réalités Byzantines. Paris: P. Lethielleux.*
- Dadianova, V.T. (2004): *Î Î ãèâ–ßñûíã–âæèèéé î ðññâðèðæüíêóá çã èè ðóññêéé. ßðññââñêÿéóëüðóðà¹ 1-2 (21-22).*
- Doguzov, K.G. (1987): *Àèçáðèéñêéî–Àèâñêèâ ïòñçîéý (Ó²-Õ²² áá.). Àáóíðãðãò àèññâððèèè íáññêèâèáó–âñé ñòâ ãè èáíæâððàèñòíðè–âñèèó íáóè. Óáèèèèè*
- DAI = Constantine Porphyrogenetus: *De administrando imperio*. Greek text ed. by Gy. Moravcsik, English Transl. by R. J. H. Jenkins. New revised Edition. Washington DC: Dumbarton Oaks, 1967.
- Dzanty, D.- Vernadsky, G. (1956): *The Ossetian Tale of Iry Dada and Mstislav. The Journal of American Folklore, Vol. 69, No. 273, Slavic Folklore: A Symposium. (Jul. - Sep., 1956), pp. 216-235.*
- EI² = *The Encyclopaedia of Islam*. CD-ROM Edition v. 1.0. Brill NV. Leiden, 1991.
- Fejős B. (2001): *Az alánok és a kereszténység. In: Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás. Szerk.: Felföldi Sz. – Sinkovics B. MÖK 15. Budapest: Balassi Kiadó, 36-44.*
- Franklin, S. – Shepard, J. (1996): *The Emergence of Rus 750–1200*. London-New York: Longman.
- Golb 1982 = *The Schechter Text – An Anonymous Khazar's Epistle to • asdai ibn Ðaprûð. In: Golb, N. – Pritsak, O.: Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century. Ithaca-London: Cornell University Press.*
- Golden, P. B. (1980): *Khazar Studies. An historico-philological inquiry into the origins of the Khazars*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Göckenjan, H. (1997): *Kelet-Európa népei a 13. századi magyar domonkosok útleírásaiban. Aetas. Történettudományi Folyóirat. 1997 (2-3). 93-119.*

- Hill, B. (1999): *Imperial Women in Byzantium 1025-1204. Power, Patronage and Ideology*. New York: Longman.
- Hunyadi L. (2001): A Schechter-féle szöveg: egy névtelen kazár zsidó levele Haszdai ibn Sapruthoz. In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez*. Szerk. Róna-Tas A. MÖK 16. Budapest: Balassi Kiadó, 162-175.
- ICG 1976 = Άαδóφδè Άαδδὰδèίφè: Ἐñòíðèý Ὁὰδñδὰὰ Ἀδóçèíñèíαι. Ἰ ἄδἄἄἄ, ñíáááèè ἱ δἄἄèñèíáíáí , ñèíááδýì è è óéàçδδἄèἄí. Í.Ò. Ὁὰèàφè ἄçἄ Ὁὰèèèñè, 1976.
- IESOA = Abaev, V. I.: Ἐñòíðèèè - ἄ è ì ἱèíἄè ÷ ἄñèèè ñèí áàδ ἱñὰδ è ἱñ èí ἄí ἱçúèà. I-V. Ἰ ἱ ñèἄἄ-Ἐἄἄèíἄδἄἄ, 1958-95.
- Karamzin, N. (2006): Ἐñòíðèý ἄí ñóἄἄδñδὰὰĐí ññèèñèí ἄí ἄ XII òì ì ἄò ἄ 3 èἄèἄἄδ. Ἐἄèἄἄ I. Ὁ ἱ I-IV. Ἰ ἱ ñèἄἄ Ὁὰδíçèδèèèἄἄ.
- Kazhdan, A. (1991): Eirené. In: *ODB II*.
- Kazhdan, A. (1991): Sebastos. In: *ODB III*.
- Kazhdan, A. (2006): A bizánci diplomácia fogalma. In: *A bizánci diplomácia*. Szerk. J. Shepard – S. Franklin. Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány. 11–35.
- Kovács Sz. (2005): Alán harcosok a bizánci hadseregben (1071–1185). In: *Abhivádana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Ed. by Sz. Felföldi. Szeged: SzTE-Ókortudományi tanszék. 219-225.
- Kuznecov, V.A. (1984): Ἰ ÷ ἄδèè è ñòíðèèè Ἀèáí. Ὁἄ ἄí è è è ἄçἄ Ἐçἄ δδἄἄñòἄí «ἘĐ».
- Lang, D. M. (1957): Tarchnišvili, M. – Assfalg, J.: *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur, auf Grund des ersten Bandes der georgischen Literaturgeschichte von K. Kekelidze bearbeitet*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana. (Review). *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. Vol. 19, No. 1, 179-181.
- Ljubarskij, Ja.N. (1978): Ἰ èδὰèè Ἰ ñἄèè. Ἐè ÷ ἱñòü è δáíð ÷ ἄñòáí. Ἐ èñòíðèèè ἄèçἄíδèèèñèíἄí ἱ δἄἄἄí ἄí èçì ἄ. Ἰ ἱ ñèἄἄ: Ἐçἄ δδἄἄñòἄí Ἰ ἄèἄ.
- Macrides, R. (2006): Dinasztikus házasságok és politikai rokonteremtés. In: *A bizánci diplomácia*. Szerk. J. Shepard - S. Franklin. Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány. 357–381.
- Minorsky, V. (1952): The Alán capital *Magas and the Mongol Campaigns. *Bulletin of School of Oriental African Studies* 14/2, 221-238.
- Minorsky, V. (1953): *Studies in Caucasian History*. London: Taylor's Foreign Press.
- Moravcsik Gy. (2003²): Moravcsik Gy. (2003²): *Bizánc és a magyarság*. The new edition with Introduction by Makk F. Budapest.
- Obolensky, D. (1999): *A Bizánci Nemzetközösség*. Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány
- ODB = *The Oxford Dictionary of Byzantium*. I-III. Ed. chief A. P. Kazhdan. New York-Oxford: Oxford University Press, 1991.

- Ostrogorsky, G. (2001): *A bizánci állam története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Passuth L. = Anna Komnéné: *Alexiasz*. Ford. Passuth L. Szeged: Lectum Kiadó. 2000².
- Pritsak, O. (1991): Alans. In: *ODB I*.
- Psellos = Michael Psellus: *Fourteen Byzantine Rulers*. Trans. with an Introduction, by E.R.A. Sewter, London: Penguin Classics 1966².
- PSRL = Ἰ ἱ è í ἱἄñíáδἄἄèἄĐóññèèè Ἐἄδἄí èñἄἄ. Ὁ.2.Đἄἄ. Ἐèδἄ÷ἄἄ, Ἀ.Ñ.(Ἰ ἱ ñèἄἄ, 1950²); T. 9-10. Đἄἄ. Ὁèõí ì èδíἄ, Ἰ .Í. (Míñèἄἄ, 1965³); T. 35. Đúἄἄèíἄ, Ἀ.Ἀ. (Ἰ ἱ ñèἄἄ, 1980). Ἐçἄ δδἄἄñòἄí «Ἰ ἄèἄ».
- Talbot, A-M. (1997): Women. In: *The Byzantines*. Ed. by Cavallo, G. Chicago-London: The University of Chicago Press, 117–143.
- Tarchnišvili, M. – Assfalg, J.: *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur, auf Grund des ersten Bandes der georgischen Literaturgeschichte von K. Kekelidze bearbeitet*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana.
- Thomson, R. W. (1996). *Rewriting Caucasian History: The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles, the Original Georgian texts and the Armenian Adaptation*. Transl. by R.W. Thomson. Oxford: Clarendon Press.
- Toumanoff, C. (1990): *Les dynasties de la Caucasic chrétienne de l'Antiquité jusqu'au XIXe siècle*. Rome: no publisher listed.
- Vasiliev, A.A. (1932): Was Old Russia a Vassal State of Byzantium? *Speculum* Vol. 7, No. 3, 350-360.
- Vernadsky, G. (1951²): *Kievan Russia*. London: New Haven.
- Vryonis, S. Jr. (1975): Byzantine and Turkish Societies and their Sources of Manpower. In: *War, Technology and Society in the Middle East*. V. J. Parry – M. E. Yapp. London, 125-152.
- Web-irodalom:
- Garland, L. – Rapp, Jr., Stephen: Mart' a-Maria "of Alania" In: *De Imperatoribus Romanis. An Online Encyclopedia of Roman Emperors*. http://www.roman-emperors.org/maryl.htm#N_6. 24 July 2007 13⁴²
- Karamzin, H.M. (1816–1829): ἘñòíðèýἄíñóἄἄδñδὰὰĐíññèèñèíἄí. http://www.magister.msk.ru/library/history/karamzin/kar03_03.htm. 5 August 2007 16⁵⁵
- Lordkiphanidze, M. (1967): *Georgia in the XI-XII centuries*. Tbilisi. <http://www.georgianweb.com/history/mariam/index.html>. 27 July 2007 19⁰³
- Ἐèèèòíðḣἄñèèè Ἐḣδἄí èñ: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov15.htm#page19>; <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov16.htm#page36>. 12 August 07 11⁰¹

OSZÉT KÖLTŐK VERSEIBŐL¹

Kosztá Hetagurov

BÁNAT

Bánat szülötti, keserűn sírjátok!
Jobb lenne nekünk kormos hamuként.
Örömmámorban zajongó népiratok,
Omoljatok össze vétkeitekért!

Csak egy is közületek ránk találna,
Népem sajtó zokogását látva.
Egy sincs köztetek, ki nagy bánatunkra,
Velünk, fájó könnyeit hullajtja.

Láncra vertétek meggyötört testünket.
Földben halottak nyugtot nem lelnek!
Büszke hegyeinket is elvettétek!
Vesszőzésünknel nincs nagyobb vétek!

Szétszéledünk, elhagyva kis hazánkat,
Szétkergettek, mint dühödt vadállat!
Vezérünk, hol vagy? Gyűjts össze bennünket,
Tán eljövendő, szebb életünknek...

Legyőzőink mély szakadékba löknek.
Haza-anyácskánk zokogva sóhajt.
Szégyenünkben dicstelenül halunk meg:
Jöjj, Vezérünk! Nyújtsd e végső óhajt.

Ahszár Kodzati

Én és a szúnyog

A szúnyog és én – bezárva egy zugban,
Én és a szúnyog – drámai helyzet...
Vérszívó öcsém, vidám szíved dobban?
Éhségtől sorvadsz... Őrizd türelmed!

Téged megértlek, várjál még egy kicsit –
Kialszik a fény... Szívem megremeg –
Lecsapsz rám, mint egy bombázó „Messzersmidt”,
Idézve e feszítő félelmet!

Ilyen az élet: fáradhatatlan harc,
Friss véremmel repülsz a sötétbe...
Kis szobácskámban csakis engem akarsz!
Barátocskám, ez így nem jön össze!

Most én fölkelek és tested szétkenem,
Gátlástalan, bűnös gonosztevő!
Megloptál, mint tolvaj a sötétben,
Az én véremtől vígan zümmögő...

Egyébként pedig... Hagylak, hogy röpjél el!
Jól laktál már, nem vagyok kegyetlen!
Vérem gazemberek isszák gyönyörrel!
Barátom, tőröm, s büszkén viselem.

¹ A költők közül a legnagyobbak tartott Koszta Hetagurov 1859-1906-ig élt. A többi költő verseit az Észak-Oszétiában megjelenő Darjal internetes folyóirat orosz nyelvű változataiból ültettük át. A műfordításokat Molnár-Ilés Gábor végezte a Tavasszal című vers kivételével, amely Berki Ferencné Erzsike munkája. A nyersfordítások elkészítésében Dercze Lászlóné Ludányi Anna és Szakállós Lajos voltak segítségünkre.

A szív évgyûrûi

Szívem, mint fenyő, ahogy növekszel!
Évgyûrûid előttem láthatom.
Bár üdébbé válik néhány gyûrû,
De elszomorít lassan a fájdalom.

Szorítanak e gyûrûk, mint a kígyó!
Tekeredik halált hozó ringyó,
Hiába volt gyönyört adó ez öl,
Átfon, megfojt – múlt idő megöl...



Kosztá Hetagurov

Fatima Cagolova

Az anyaság átlényegülése

A hold nőni kezd, én születni kezdek,
A titokzatos éjben alakul egy élet.
Istenség ujjain szép versek szövődnek,
Az élők örülnek világra jöttömnek.

Még ég a gyertyám, mint dalocska is mondja,
Míg a fáradt orvos vívja értem harcát,
Vörösen pislogva nézek az arcokra,
Újszülött sírása köszönti a sorsát.

Behavazott kórház ablakán néz be a Hold,
Öreg bábaasszony anyám mellére tesz.
Most még csak közömbös, hogy mi is lesz veled?
A világ rád milyen feladatokkal ront?

Életem elindult, mutatók haladnak,
Nyúlósan, mint a méz, lassan folyik a tej.
A pelenkáid már nedvesek alattad:
Földi pályafutás! Lesz itt számodra hely!

Homályos üvegen Nap néz már keresztül,
Január zord havát szórja szél veszettül,
Kezdődik életed, nyílik előtted út:
Isten teremtménye, mielőbb mondj búcsút!

Anyám, te csitítod ordibáló „masszád”:
„Megyünk már!” — s beakad ajtóba tollpárnád.
Szétrúgom pihéket, mik hidegtől védnek,
Nem látom értelmét rést befedő kéznek.

Telik a Hold újra, csak körben forogva.
Táplálsz tejeddel, kit világra hoztál.
Boldog vagy, nem gondolsz az átélt kínokra,
Csak a szép dolgokra emlékezel most már!

Fatima Cagolova

Az Istenség meghallgatása

„Mielőtt az Isten alkot, velünk elbeszélget.
A sötétségből kilépve, nézd a fényes eget!”

Rilke: Óraütés

Hallgatunk, Istenség hangja,
Hogy megszülethessünk újra,
Nyomorúságos homályból.
Kirepülünk e világból!

Isteni madárseregek,
Egyre csak növekedjeteK,
Mert a szárnyak muzsikája
Testvért ment testvér számára!

Kik velem együtt meghallják
Szerelmük halk dobogását,
Isten, Szentháromság, hozzád
Gyönyörű szívük elhozzák!

.....

„Hát a bátyád, hol van?”
„Mindjárt itt lesz, csak összetereli a nyáját.”



Kép a Hetagurov Múzeumból

A SZENTEK ELMENNEK

Könnyesek, vakok a szemek,
Nincs erő látni szebbet.
Nincsenek régi szentek.
Kedvesek: nem kedvesek!

Gyertyák lassan elégnék,
Ajkak viaszfehérek.
Kezek így összetéve
Egy imával felérnek.

Hiába kopogtat szépség,
Vágyaink rég üresek.
Vaddá gyötör az éhség.
Hol vagytok, régi szentek?

Nincs bánat, nincs ravatal,
Nincs temetési ének.
Piac harcol piaccal,
Zajban és szennyben élek.

Hová jutsz még a mában?
Nézd szűkülő világát:
Kolerás Szodomában
Az eget is eladják.

Tépd ki e vak szemeket,
Figyeld a néma csendet:
A tolvajok szentek lesznek,
És a rossz nők is szentek,
Szentek lesznek a gyilkosok,
S a szentek mind elmennek.

VERŐFÉNYES, GONDTALAN GYERMEKKOR
(Részlet)

Anyámnak

Görögdinnyék ágy alatt, szünidő, forróság.
Tegnap varrt új ruhácskám öltöztet manapság.

Az apai bekecs hálólhely kis cicáknak.
Parány karmaik közt virágszirmok cikáznak.

Két hét a nyárból és egy mozizás emléke,
A mama sült kotletje és Cooper-film egyszerre.

Sült krumpli illat az aroma őrzője,
S szomszédunk éretlen, savanyú szőlője!

TAVASSZAL

Lányaimnak: Anasztáziának és Jekatyerinának

Milyen szürkék az idő szegletei!
Milyen ritkák a csodálatos percek!
De megpezsdtítik a fiú szíveket
Az álmaikban felsíró hangszerek...

De a kislánykák viruló mosolya,
Az őserőt, az életet másolja...
Ó, várjál! Még várjál!
Egy szempillantás, megzendül az idő.
Ó, készülj! Ó szépülj!
A sors tenyerén bimbózik a jövő
S a kikelet hárfái zengedeznek
A szirmot bontó örök Szerelemnek!

Palláné Szénási Magdolna

A K. L. HETAGUROV ÁLLAMI EGYETEMRŐL

A K. L. Hetagurov neves oszét költőről elnevezett állami egyetem Oroszországban, az Észak-Oszét-Alán Köztársaság fővárosában, Vlagyikavkazban található. A hazánk területének mintegy tizedrészét kitevő kis köztársaság csodálatos természeti környezetben, a Nagy Kaukázus kellemes klímát biztosító északi lejtőin terül el. A köztársaság lakóinak száma mintegy 600 000, akik többsége, mintegy 70%-a, város lakó. A Köztársaság területén a többségben lévő oszétek mellett oroszok, grúzok, örmények, zsidók, görögök és azerbajdzsánok is élnek.

Az észak-oszét autonóm terület 1924 óta az Orosz Köztársaság része. Az 1936-ban és 1991-ben bekövetkezett történelmi változások nem hagyták érintetlenül ezt a kis, a központi területektől igen messze elterülő köztársaságot sem. A fejlődés számottevő és látványos.

A megélhetést elsősorban agráripari tevékenység biztosítja. Az ipari tevékenységek közül a bányászat, a gépgyártás, a festékipar és a keményítőgyártás emelkedik ki. A mezőgazdasági termelés területén a gabonatermesztés, az állattenyésztésben pedig a tej- és a húsfeldolgozás dominál.

Észak-Oszétországban pezsgő kulturális élet folyik. A 90-es évek adatai szerint a köztársaság területén 204 könyvtár és több múzeum működik, közülük a leghíresebbek az Észak-Oszét Köztársasági Néprajzi Múzeum, Vlagyikavkaz Városi Múzeuma, a Hetagurov nevet viselő Oszét Irodalmi Múzeum, és a Tuganov Képzőművészeti Múzeum.

Az Oszét Köztársaságban a felsőoktatási intézményeket is beleértve 12 tudományos intézet működik. A mai egyetem természetesen nem előzmények nélkül lépett elő a semmiből. A pezsgő szellemi életből sokféle tudományos társaság, majd intézmény alakult ki, például az Oszét Történelmi-Filológiai Társaság, amely a ma is működő Észak-Oszét Főiskola közvetlen elődjének számít.

A Hetagurov Állami Egyetem

A mai egyetem közvetlen elődje az 1920-ban Terszk városában alapított főiskola volt. Az intézmény megalakulásakor azt a célt tűzte maga elé, hogy a nép minél szélesebb rétegeinek nyújtson magas színvonalú képzést.

A kapuit 1920-ban megnyitó észak-oszét pedagógiai főiskola 1938-ban vette fel K. L. Hetagurov oszét költő nevét. A mindössze 2307 hallgató a főiskolán kezdetben a következő öt karon tanulhatott: természettudományi, történelmi, irodalmi, matematika-fizikai és földrajzi. Hamarosan beindult az aspiránsképzés is. 1923-tól az oktatók tudományos munkáit rendszeresen kiadták. A gyűjteményes írások sorozatának a „Tudományos feljegyzések” címet adták.



Hetagurov szobra az aulában

újabb karok működését is lehetővé tette.

Ma már oszét filológiai, újságírói, földrajzi, alsó fokú nevelésre és oktatásra feljogosító tanítói, művészeti, felsőoktatásban tevékenykedő oktatók továbbképzését folytató és felsőfokú tanulmányok folytatására felkészítő- és előkészítő karok is működnek.

Az egyetemen napjainkban 78 tanszék tevékenykedik, mintegy 30 szakterületen lehet aspirantúrát végezni, és 1997-ben megnyitotta kapuit a doktori képzés is. A védésre bocsátott doktori értekezések az egyetem honlapján, az interneten olvashatók.

Az immár 80 éves intézmény fennállása során ez ideig több mint 38 ezer diplomás szakembert bocsátott ki falai közül, akik a népgazdaság legkülönbözőbb területein tevékenykedhetnek.

Az oktatás mellett az intézmény kulcsszerepet játszik a térség tudományos életében.

Az egyetem rendszeresen teret biztosít a különböző konferenciák, tudományos rendezvények lebonyolításának. A szóban forgó rendezvények igyekeznek minél szélesebb rétegeket megszólítani. Vannak helyi, regionális, országos és nemzetközi rendezvények is.

Az 58 506 m² területen található egyetemen olyan magas színvonalú információs technológiai bázis működik, amely lehetővé teszi, hogy az úrkutatás elméleti kérdései mellett az itt felállított földfelszíni űrállomáson gyakorlati munkával is foglalkozzanak.

A tudományos kutatásra és az ezzel összefüggő egyéb tevékenységekre a központi állami forrásokon túl számos egyéb területekről is igyekeznek minél több pénzhez jutni. A projekt- és a tenderkiírásokból származó összegeket, a szponzorok juttatásait, a hazai-és a nemzetközi pénzforrásokat igyekeznek a kulcsfontosságú kutatásokra összpontosítani. Az egyetem kutatóintézeteiben az alap- és az alkalmazott

1969-ben átszervezésre, összevonásokra került sor, és ekkor hozták létre a K. L. Hetagurov nevével viselő Észak-Oszét Állami Egyetemet. A megnyitás évében történelmi, fizikai, biokémiai, matematikai, filológiai, idegen nyelvi, sporttudományi, gazdaságtudományi és jogi kar működött. A későbbiekben, a fejlődésnek és az újabb igényeknek megfelelően, az egyetem

tudományok, valamint a technika területén folyik a legjelentősebb kutatómunka.

Az egyetem jelentős erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a nemzetközi tudományos élet vérkeringésében nagyobb súllyal vehessen részt. Jelenleg több mint 120 nemzetközi oktatási program lebonyolításában vesz részt, részese több európai uniós, csendes-óceáni-ázsiai regionális, valamint amerikai programnak. Már eddig is jelentős nemzetközi tevékenységét azonban szélesíteni kívánja. Rövidtávú céljai között szerepel, hogy egyre több nemzetközi mobilitási programba kapcsolódjon be, továbbá külföldi diákokat és oktatókat vonjon be az egyetem munkájába, és szeretné, ha ez a mobilitás több-irányúvá válhatna.



A Történettudományi Kar épülete

Az azonos érdekek és tapasztalatok eredményesebb kiaknázása céljából közös tudományos kutatómunkát szeretne folytatni más egyetemek közreműködésével, oktatók és diákok bevonásával. A nemzetközi tevékenységből befolyó összeg nagy hasznára válik az egyetemnek, hiszen ezekből jelentős pénzüsségeket lehet visszaforgatni az egyetemi oktató-és kutatómunka különböző pénzigényes területeire.

Az egyetemi élet színes és változatos. A tanuláson és kutatáson túl magas szintű kulturális- és sporttevékenység is folyik. Az egyetem Sportpalotája számos sportág versenyének lebonyolítására alkalmas. Az egyetem sportolói elsősorban a nehéztalélikai számokban, szabadfogású birkózásban és vívásban képviselik eredményesen az alma matert. Sokszor jutnak el az ország határain túlra is, résztvevői a világbajnokságoknak és az olimpiai játékoknak is.

Az egyetem saját Tv-stúdióval, és egy 1000 főt befogadó kultúrpalotával is rendelkezik.

Népi együttese, az „Iriszton” nagy népszerűségnek örvend Oroszország határain túl is.

Aki többet is szeretne megtudni a szimpatikus egyetem életének további részleteiről, keresse fel a webmaster@nosu.ru egyetemi honlapot, ahol angol és orosz nyelven lehet tájékozódni.

Selmeczi László

A JÁSZOK BETELEPEDÉSE, A MAGYARORSZÁGI JÁSZOK A 13-15. SZÁZADBAN

A magyar királyság területére a 13. század második harmadában keleti népcsoportok költöztek be. 1227-ben a nyugati kunok vezetői Barc (Bejbarsz) és Membrok népeikkel együtt megkeresztelkedtek, s elismerték a magyar király főségét. 1228-tól Kunország havasalföldi és moldvai területeit Béla királyfi (a későbbi IV. Béla) kormányozta. 1238-ban Batu kán legyőzte Kötöny (Köten) fejedelem kunjait. 1239-ben a menekülő Kötöny és népe IV. Béla engedélyével beköltözött Magyarországra, és a Tisza, Temes, Maros és Körös folyók mentét szállta meg. Az említett eseményekkel kapcsolatban, s a 13. század folyamán forrásaink végig csak kunokat említnek.

Hogy Magyarország területén a kunok mellett egy másik keleti etnikum is jelen van, 1318-ig¹ nem tudósítanak okleveleink. Néhány évvel később, 1323-ban Károly Róbert 18 nevén nevezett jászot, nemzetségükkel együtt (Jasones et tota generatio ipsorum) kivett Keverige fiainak hatalma és bíraskodása alól, s a királyi felséggel katonáskodni tartozó jászok rendjébe helyezte át őket. Megengedte nekik, hogy hozzá hű kapitányt vagyis bírót maguk közül válasszanak, s ezentúl a szabadságnak azzal a kiváltságával éljenek, amellyel a katonáskodni tartozó többi jászok élnek.² A királyi rendelkezést tartozó oklevelet Jászberény levéltárában őrizték. Ez az oklevél az első, amely arról értesít bennünket, hogy Magyarország területén nagyobb számban élnek jászok.

A jászok betelepedésével kapcsolatban alapvető kérdés, amely a történeti viták során rendre fel is merül, hogy a jászok mikor és honnan érkeztek Magyarország területére. A 20. század közepéig a magyar történettudományban konszenzus volt arról, hogy a jászok a kunokkal költöztek be Magyarország területére.³ Noha volt egy korábbi jász betelepedés is. A honfoglaló magyarokkal együtt beköltözött, eszlár-oszlár nevű településeket létrehozó, jászok (alánok) eddigi adataink szerint feltehetően már a 10. század folyamán asszimilálódtak, egykori jelenlétüket a helyneveken kívül más nem bizonyítja. 1953-ban Györfly György vetette fel azt a gondolatot, s munkássága folyamán, kizárólag az írásos források tanúbizonyságára

¹ Györfly 1953. 249.

² Gyárfás 1883. III. 463-465. Györfly 1953. 249; 1981. 69; 1990. 275, 312. Jászberény... én. 104-105.

³ Hóman-Szekfű 1938. I. 537.

alapozva, több tanulmányában is azt hangsúlyozta, hogy a jászok a kunoktól függetlenül, s a kun beköltözéshez viszonyítva későbbi időszakban költöztek a mai Jászság területére. Tömeges megtelepedésük 1323, de még inkább 1350 előtt nem igazolható,⁴ bár a régészeti feltárások eredményeinek hatására annyit elismert, hogy egy kisebb csoportjuk már a kunokkal együtt ide érkezhetett.⁵ 2003-ban Kristó Gyula már határozottan azt állította, hogy a mai Jászság a 14. század közepén települt be csupán a jászokkal.⁶

Kristó dolgozataiban megemlítette, hogy elméletének egyetlen mozzanat látszik ellentmondani, az a régészeti megállapítás, mely szerint a négyszállási I. sz. temető legkorábbi rétege, benne a jászok első generációjával, a 13. század második felére, vagy inkább a század középső harmadára keltezhető. Az ellentmondás feloldását azonban a régészetre hárította.⁷ Miután a Kristó által említett „egyetlen mozzanat” személyemben érintett, 2005-ben két tanulmányban újra megvizsgáltam az általam feltárt jász temetők keltezését és etnikai meghatározását.⁸ A régészeti adatok azonban cáfolhatatlanul azt bizonyítják, hogy a jászok a kunokkal egy időben költöztek be Magyarország területére, s közelebről a Jászságba. A négyszállási I. számú temetőt, még pogány temetőként, a XIII. század közepén nyitották meg az ide telepített jászok, s a négyszállási II. számú és a jászágói temető legkorábbi sírjai is kétségtelenül a 13. században kerültek a földbe. A jász betelepedés szempontjából a négyszállási I. számú temető kronológiai helyzete a perdöntő. Azért ez a temető, mert nincs előzménye. Bár az Árpád-kori előzményekkel rendelkező II. számú négyszállási temetőben is feltártam jellegzetes, kétségtelenül a 13. század közepére, második felére keltezhető tárgyakat.⁹ Annak a tatárjárás előtti magyar falunak ugyanis, amelynek telkén a későbbi jász Négyszállás kialakult, temploma és templom körüli temetője volt. Tehát csak egy újonnan odaköltözött, és a katolikus hittelt nem élő népesség nyithatott ott magának új temetőt. Ez az etnikum pedig a jász volt, ugyanis a temető régészeti leletanyaga, az érthető hasonlóságok mellett is, világosan megkülönböztethető a kunok és a 13. századi Magyarország népeinek régészeti hagyatékától.

A magyar nép a betelepülőket, mint ahogyan ők saját magukat is, jászoknak nevezte, és etnikailag elhatárolta őket mind a magyaroktól, mind a kunoktól. Éppen ötven éve, hogy Fekete Nagy Antal felfedezte azt a szójegyzéket, amelyet Németh Gyula az oszétek digor nyelvjárása alapján fejtett meg, s amely kétséget kizáróan bizonyította, hogy a magyarországi jászok eredetileg indoiráni nyelven beszéltek.¹⁰

⁴ Györfly 1981. 69-71.

⁵ Györfly 1981. 71.

⁶ Kristó 2003a. 41-53; 2003b. 235-238, 241.

⁷ Kristó 2003a. 51; 2003b. 241.

⁸ Selmeczi 2005a. 565-586; 2005b. 27-60.

⁹ Selmeczi 2005a. 567-573; 2005b. 34-46.

¹⁰ Németh 1959.

Honnan költöztek be a jászok a mai Jászság területére? Ez a kérdés ma még csak hipotetikusán válaszolható meg. Győrffy egy Moldva és Havasalföld irányából történő bevándorlást feltételezett.¹¹ Kristó a Balkánról, az Al-Duna jobb partjáról (szláv /bolgár/ bevándorlókkal együtt) származtatta őket.¹² Szabó László pedig Artamonov és Pletneva alapján a magyarországi jászokban a szaltovó-majaki kultúra Don-Donyec vidéki alánjait kereste.¹³ Azonban egyáltalán nem valószínű, hogy a Don-Donyec vidékén élő alánok jöttek volna Magyarországra, mert ők a XIII. századra teljesen eltörökösödtek. Fedorov-Davydov kénytelen volt azt megállapítani, hogy a sztyepp 11-13. századi régészeti emlékéanyagában a jászoknak semmiféle nyomuk nem maradt.¹⁴ A régészeti bizonyítékok nem támasztják alá Győrffy, Abu-Hamid al-Garnáti tudósítására alapozott, azon feltételezését sem, hogy a magribita névvel a 12. században a kijev környéki, tehát a Don-Donyec vidéki jászokat jelölték volna.¹⁵ Legnagyobb a valószínűsége annak, hogy a Kaukázustól és a Fekete-tengertől északra fekvő, a tatárok által erősen elpusztított, Theodor alán püspök által 1240 körül Kis Alániának nevezett terület jász lakosságának egy része csatlakozhatott a kunokhoz, és menekülhetett az 1237-38. évi újabb mongol támadás következményeként Kötöny kunjainak maradékaival együtt 1239-ben a Magyar Királyság Kárpátok övezte területeire, s ezt bizonyítják egyes régészeti jelenségek is.¹⁶

A jászok, a kunokhoz hasonlóan, a királyi hadseregben vállalt katonai szolgálatuk fejében jutottak földhöz. Az ún. második kun törvény az tanúsítja, hogy szállásterületüket még IV. Béla jelölte ki, s az lényegileg később sem változott. A jászok a királyi adományhoz mint *communitas* jutottak, a földet mint közösség birtokolták, saját jogszokásaikat érvényesítve annak felosztásánál. A jogokat, amelyek a kapott területhez, a koronabirtokhoz kötődtek az azon élők közös kiváltságaként, szintén együttesen kapták. Ilyen privilégiumokkal ők személyükben, a később megnemesített kapitányi családok kivételével, nem rendelkeztek.

A jászoknak adományozott föld nem volt homogén, összefüggő terület. Nem volt egységes királyi, királynéi birtoktest. A betelepülőknek adományozták a szolgáltató népeknek és örökös nélkül meghalt nemeseknek azokat a földjeit is, mégpedig összes tartozékaikkal és hasznélvezeti jogaikkal (erdők, kaszálók, halászhelyek), amelyek településeiken belül találhatóak, és jog szerint a király rendelkezik velük. Nekik adományozta a király a nemeseknek és várjobbágyoknak a tatárjárás idején néptelessé vált, üresen álló földjeit, amelyek nem bírtak hasznélvezeti jogokkal, és amelyekért tulajdonosaiknak igazságos árat vagy megfelelő értékű cserét ígért. Az

¹¹ Görffy 1953. 249-250; 1981. 71-72; 1990. 275, 314-315.

¹² Kristó 2005a. 52-53; 2005b. 242-243.

¹³ Szabó 1979. 49-50. Pletneva 1958. 182-186.

¹⁴ Fedorov-Davydov 1966. 163-165.

¹⁵ Győrffy 1958. 68-70.

¹⁶ Kuznecov 1985. 34-35. Selmeczi 2005. 46-47.

1979. évi második kun törvény világosan rögzítette a királynak a volt tulajdonosokkal szembeni kötelezettségeit, pl. jogilag nem válhattak a Jászság részévé az egyházak és a nemesek birtokai, még akkor sem, ha üresen állottak, ill. a nemesek és várjobbágyok gyümölcsöző hasznélvezeti jogokkal rendelkező üres, valamint benépesített földjei és falvai.¹⁷ A betelepített jászok törekvése egyértelműen arra irányult, hogy minél több üresen álló földterületet megszálljanak és birtokoljanak, s ha lehetőség nyílik rá, elbirtokoljanak. Sikeresen birtokolták el a jászok az (ipoly)sági apátság, utóbb Jászberény határába olvadt, Iwa és Hacak,¹⁸ az 1760. évi cseréiügyet lebonyolításáig az egeri püspökség Szentandrás (a mai Jászszentandrás) nevű birtokát.¹⁹ Hasonló törekvéseket figyelhetünk meg többek között az egykori Mizsével,²⁰ Fügedegyházával,²¹ az óbudai apácák Külsőhegyes és Belsőhegyes nevű birtokával kapcsolatban is.²² Mizse (*possessio Mizse*) teljes egészében, míg

¹⁷ Kun László Emlékezete 1994. 135-136.

¹⁸ Az Iwát és Hacakot említő oklevélhez köti Győrffy és Kristó a Jászság 1350 utáni betelepítését. Az 1350. november 9-én kelt oklevél arról tudósít, hogy Becsei Töttös pilisi ispán és ajtonállómester (1342-1353) mint a jászok bírja (judex philisteorum) benépesíteni akarván (*populorum congregatione decorare*) Iva és Hacak birtokot, telepítésre tíz évre bérbe vette azt a birtokjoggal rendelkező (ipoly)sági apátságtól. Azonban amíg Győrffy csak megemlítette ezt az oklevelet, Kristó azt is biztosan tudni vélte, hogy becsei Töttös oda is vitte a jászokat a Jászság szívébe. Az oklevélből azonban erre nem lehet következtetni, csak a költöztetés szándékára. A régészeti terepbejárásokkal ez idáig sem Iwát, sem Hacakot nem sikerült azonosítani, következképpen nem lehetett eredetileg számottevő népségszámú birtokok., nem maradt régészeti jól körülhatárolható felszíni nyomuk. Ezek a tatárjárás következményeként elnéptelenedett birtokok minden valószínűséggel később sem éledtek újjá, mint ahogyan a Jászberény határába beolvadt más, szintén a tatárjáráskor elpusztult települések sem, mint pl. Necsőgyháza, Szentimre és Szentpál sem. Gyárfás 1883. 486. Győrffy 1981. 71. Kristó 2003b. 241.

¹⁹ Zsigmond király először 1423-ban, majd 1425-ben tiltotta meg az árokszállási philisteusoknak, hogy az egeri káptalanhoz tartozó Szentandrás falu földjét bitangolni ne merészeljék. A királyi tilalom nem érvényesült. Szentandrás a négyszállási és fényszaru jászok elfoglalták, földjét szántották, vetették, rajta lakóházakat építettek, s mindezért semmit sem fizettek a káptalannak. Zsigmond ezért 1433. augusztus 14-én Kompolt négyszállási, Lukács fényszaru és más, név szerint nem említett kapitányoknak meghagyta, hogy a falut a káptalan birtokába azonnal bocsássák vissza. A királyi tilalom ismét eredménytelen maradt. 1459-ben Mátyás király tiltotta el a négyszállási és árokszállási jászokat Szentandrás használatától. A birtokjogi vita végére a jászok redempció tett pontot. Árokszállás 5000 forintért megváltotta Matkó kiskun pusztát, és azt 1760-ban elcserélte az egeri káptalan Szentandrás (a mai Jászszentandrás) pusztájáért. Fejér 1829-1844. VIII/3. X/7. Gyárfás 1883. 219, 577-578, 595, 638-639.

²⁰ Mizse ma puszta, Jászberény mellett délkeletre Alattyán és Jásztelek határában. ÁMTF III. 1987. 116.

²¹ Ma Nagyfüged község, Gyöngyöstől délre. ÁMTF III. 1987. 94.

²² 1411. május 8-án Garai Miklós nádor, a kunok bírja bizonyáglevelét adott ki arról, hogy elötte az óbudai apácák nevében György bíró óvást emelt az ellen, hogy a király Külső- és Belsőhegyes falvakat (*possessiones Kylseuheges et Belseuheges ... in Comitatu Pesthiensi existentes, ad possessiones ... Chegled*) eladományozza és azokat a jászok megszállják. Az oklevél felsorolja a tilalmazottak névsorát (Nicolaus filius Georgii, Thomas filius Demetrii, Joannes filius Johannis, Jakus filius Balasy, Thomas filius de Ladislai de Ladan, Franciscus filius Nicolai, Georgius et Akus filii Petri, Petrus filius Andreae, Bartholomeus filius Michaelis de Keser), amelyből arra lehet következtetni, hogy Külső- és Belsőhegyest ladányi és kíséri jászok szállították meg. Gyárfás 1883. 564. Selmeczi 2005. 88.

Füged (porcio possessionaria in possessione Fyged) részben a koronára szállt vissza. 1427-ben Zsigmond úgy rendelkezett, hogy ezeket a földterületeket Kátay Mihály, Szolnok megye ispánja, a jászkunok bírása a maga részére elfoglalhassa és onnan a jászokat kiüzze. A jászoknak ugyan nem sikerült Mizsét és Fügedet elfoglalni, de őket sem sikerült onnan kiüzni. Mizse a későbbi századokban Jászberény határába olvadt bele, tehát a Jászság része maradt. Fügeden pedig Kátay akciója után 11 évvel, 1438-ban egy oklevélben Johanne de Fygwd mint egy birtokbeiktatáson részt vevő jász szomszéd szerepelt, tehát továbbra is éltek a településen jászok, azonban Füged sohasem vált a Jászság részévé.

A jászok sajátos jogállása, noha az a történelem során változott, az egyes jász közösségekhez tartozók számára viszonylag kedvező helyzetet biztosított. Azonban azt csak feltételezni tudjuk, hogy a Jászság területén a jászok között feltehetően kezdettől fogva éltek nem jászok, tehát más etnikumhoz tartozók is. Az egyes jász közösségek, egyes jászági települések, befogadhattak maguk közé idegeneket, azonban az újonnan érkezettek feltehetően jogosultakká váltak a minden jászt érintő kiváltságokra. 1391-ben pl. a Jászapátit birtokló négy klán vezetője arra kérte I. Lajost, hogy négy egyenlő részre ossza fel közöttük a település földjét. Az oklevélben a klánok valamennyi földhöz jogosult tagját felsorolták. Közöttük két, a Kunságot is megjárta férfiú is volt., Beneditus filius Johannis, dicti Kún (János fia, kunnak nevezett Benedek), és Blasius de Bugaz (Bugaci Balázs).²³ Minthogy a klántagok között sorolták fel őket, lehetnek akár jászok is. Azonban joggal feltételezhető, hogy egyikük Bugacról költözött Jászapátiba, s a másiknak is volt valamiféle kun kötődése. A jászoknak a kunokkal való kapcsolatára utal az is, hogy a Jászság legelső török összeírásában nem ritkán fordulnak elő kun vezetéknevű családok.²⁴

A jászági településekre irányuló 14-15. századi beköltözés végeredménye jól kitapintható a rendelkezésünkre álló egyetlen forrásból, a hatvani szandzsáknak az 1540-es évek közepén készített összeírása névanyagából. Ezt a vizsgálatot Szabó László végezte el. Megállapításai ma is helytállóak. A defterbe felvett összes jászági személy 22,2%-a, azaz az összeírt lakosság valamivel több, mint egyötöde viselt előző lakóhelyre utaló nevet.²⁵ Azonban a beköltözés mértéke a Jászság szélső

²³ Gyárfás 1883. 517-518.

²⁴ Szabó 1979. 72. A Jászsági Füzetek 4. számaként megjelent összeírás keletkezésének a dátumát, első közlője, Fekete Lajos 1550-re tette. Káldy Nagy Gyula már 1973-ban felvetette, hogy az összeírás az 1540-es évek közepén, Halil bég által készített defterek közé tartozhat. Szakály Ferenc később összevetette Gyöngyösnek a defterben szereplő névanyagát az 1549. évi tizedjegyzékkel. Utóbbiban néhány defterbeli adózónak már csak az özvegyei szerepelnek, tehát a török által készített összeírás valóban korábban készült. Vö. Hegyi 1995. 153., 595. jegyzet. Kocsis 2005. 41.

²⁵ A névtan elfogadott álláspontja szerint ez azt jelenti, hogy a defterbe felvett családfő vagy annak valamelyik őse arról a településről költözött a Jászságba, amelynek a nevét viseli. Vö. Fehértói 1969. 11-13.

területein elhelyezkedő, a környező magyar falvakkal határos településeinek jóval nagyobb volt, mint a Jászságnak csak jász falvakkal érintkező közösségeiben. Pl. amíg Jászfelsőszentgyörgyön 35,7%, Jászágon 34,7%, Jászladyban 26,6% a beköltözötték aránya, addig a centrális helyzetű, de vezető szerepe miatt a legnagyobb külső hatásnak kitett Jászberényben már csak 22,2%, s a belső jászági településeken: Jákóhalmán 17,1%, Mihályteleken 13,6%, Négyszálláson 11,1%, s Jászapátiban mindössze 7,1%. A településnévből képzett nevek alapján feltételezett kapcsolatok csak igen ritkán utalnak nagy távolságra. Azok a települések, amelyek elnevezései személynevekké képződtek, a Jászság közvetlen környékén, a szomszédos megyék területén találhatóak. Főként az Északi-Középhegység alatt elterülő síkvidék és a hegyvidék déli részén fekvő községek azok, amelyeknek a neve a jászági vezetéknevek között kimutatható. ²⁶ A néhány, távoli területről beszármazott neve nem községnevből képzett, hanem nagyobb földrajzi egységre utal, pl. Bácsi, Szilágyi, Borsod/i/, Erdeli.²⁷ Az elemzett defterben etnikai megkülönböztető nevek is előfordulnak: Kun, Tót, Horvát, Osztrák, Cse/h/, Székely/y/, Orosz, Rács /Rác/, Oláh, igaz számuk a Kun és Tót /Tód/ nevet leszámítva szintén jelentéktelen.²⁸

A Jászság területén egyetlen jász tulajdonban lévő feudális magánbirtokról tudunk, Kozmadamjászszállásról, de ez sem volt hosszú életű. A birtok egy a tatárjáráskor elpusztult település, amely Jászfényszaru és a Heves megyei Boldog között terült el a Jászság nyugati szélén. Ma nevét Jászfényszaru belterületén a Kozma utca jelzi, amely a Kozmadombnál²⁹ ér véget. Kozmadamjászszállásának Négyszállási István volt a birtokosa, legalább is ő azt állította. Arról nincsen forrásadat, hogy milyen címen birtokolta. Feltehetően kapitányi funkciója lehetett, ugyanis fiai, Kompolt és László, részt vettek Zsigmond 1407. évi boszniai hadjáratában. A fiúk még ebben az évben hadi érdemeik alapján nemesítéssel egybekötött megerősítést kaptak az abban az időben üresen álló descensusra, amelyen a nemesítő oklevél tanúságtétele szerint egy nemesi kúriájuk is volt. Zsigmond még azt is megengedte nekik, hogy Kozmadamjászszállására boszniai foglyokat „ad instar iobagionum” (mint jobbágyokat)

²⁶ Lásd Szabó 1979. II. térkép. Idegen eredetű lakosság a Jászságban 1550-ben a helynevekből képzett személynevek alapján.

²⁷ Szabó 1979. 69.

²⁸ Szabó 1979. 69. Meg kell jegyeznünk, hogy a Jászságban 1550-ben előforduló etnikai megkülönböztető nevek, kivéve a Székelyt és az Oroszt, olyan területekre utalnak, ahová királyaink hadjáratokat vezettek, amikben jász kontingensek is részt vettek. Következésképpen az etnikai megkülönböztető nevet viselhették onnan ide hurcolt hadifoglyok is, akik később visszanyerték szabadságukat, s a jász közösség tagjaivá váltak, de megkülönböztető névként viselhetette akár a hadjáratban részt vett jász fegyveres is. Utóbbira legjobb példa a megnemesített, kapitányi tisztséget viselt, jászapáti származású Horvát család.

²⁹ A Kozmadombon épült fel egykoron Kozmadamjászszállásának a temploma, és itt helyezkedett el a település templom körüli temetője is.

telepítsenek.³⁰ Arról nincs tudomásunk, hogy a boszniai foglyok betelepítése meg is történt. Ez az oklevéladat azt az elvi lehetőséget tartalmazza, hogy a jász előkelők, ha érdekeik úgy kívánták, más etnikumhoz tartozókat is szívesen letelepítettek. Azonban az is tény, hogy az esetleges betelepítettek Négyszállási István fiainak jobbágysai lettek.³¹

Mint már említettük, a régészeti adatok azt bizonyítják, hogy a jászok a kunokkal együtt költöztek be Magyarországra területére. Következésképpen a betelepülő jászok a kun társadalom részét képezték, kun politikai fennhatóság alatt állottak. Társadalmi helyzetüket alapvetően a kun belviszonyok határozták meg. A kun társadalom a XIII. század első felében már meglehetősen tagolt volt. A viszonylag szűk nemzetségi vezető elit mellett (*domini, olykor principales, comites et nobiles de Comanis*), a kisebb nagyobb vagyonnal rendelkező és szegény szabadok (*universitas Comanorum*), valamint nagy számú szolga- és rabszolga réteg alkotta (*omnes alios subiectos eorum*). A kun társadalom struktúrája a beköltözést követő évtizedekben alig változott. A változás ellen hatott, hogy királyainknak a XIII. század folyamán végig szükségük volt a kun (és jász) haderőre, s emiatt nem voltak érdekelték abban, hogy belső viszonyaikon változtassanak. A kunok és jászok egymás közti peres ügyeiket feltehetően évszázados jogszokásaik alapján intézték el.³²

Az Árpád-ház kihalása után, Anjou Károly Róbert uralkodása idején, a jászok az első lehetőséget kihasználták arra, hogy hadi érdemeikre hivatkozva a kun nevű Keverige fiainak uralmától megszabaduljanak, aki, mint nemzetségi vezető, feltehetően feudális függésbe kívánta kényszeríteni őket.³³

Forrásaink hiteles jász nemzetségnevet nem őriztek meg. Azonban a nemzetségi vezető rétegről van néhány adatunk. Egy 1357-ben kiadott, valószínűleg hamis oklevélben a jász vajda Örs (*Wrs*) nemzetségéből származó (*de gente Wrs Wajwodae Philistinorum*) László nevű peres felet említenek.³⁴ Minden bizonnyal nemzetségi vezető lehetett a már említett Keverige, akinek fiai méltóságát örökölték. 1330 körül a jászok kapitánya Sándor volt,³⁵ 1370-ben pedig Izopos István volt valamennyi jász bírása.³⁶

³⁰ Gyárfás 1883. 181-182, 553-554, 558-559. Fodor 1942. 138, 148-149. Szabó 1984. 61. Soós 1985. 365.

³¹ Selmeczi 2005. 127-149; 2005. 80-81.

³² Selmeczi 2005. 70-73.

³³ Anjou kori oklevéltár VII. 1323. 1991. 39-40. Gyárfás 1883. 45. Szabó 1974. 9-17; 1979. 26-35. Györffy 1981. 71; 1990. 291-292, 314. Langó 2001a. 329-334; 2001b. 164. Már Gyárfás megállapította, hogy Keverige fiainak hatalmaskodása „abból állott, hogy a főbb jászok többeket az alsó szegényebb rendűek közül... a hadi szolgálat alól kivéve jobbággyaikká tettek”.

³⁴ Horváth 1801. 164-165. Palugyai 1854. 148-150. Gyárfás 1883. 94-95, 495-497. Kristó 1988. 138-141. Engel 1996. II. 54. Langó 2001b. 164.

³⁵ Gyárfás 1883. 468-469. Wertner 1907. 66. Engel 1996. 200. Anjou-kori okmánytár III. 203.

³⁶ Gyárfás 1883. 98, 505-506.

A jászok feudalizálódásának folyamán nemzetségi szervezetük területiális szervezetté, a székke – ítélszék és tanács értelemben – alakult át. A jászok székében a vezető szerepet Jászberény játszotta. Az újonnan létrejött területiális szervezet tette lehetővé a korlátozott jász önállóság és a jász önkormányzat fenntartását, s ezzel a jász etnikai tudat fennmaradását.³⁷

A számukra adományozott földet az előkelők egymás között, és a velük rokonságban lévő szabadok között nemzetségi fokként és áganként (*per singulas generationes eorum et generationum gradus sibi in invicem quacunq;ue linea attinentes*) osztották szét. Előfordult, hogy egy települést, pl. Jászapátit, több, pontosan négy klán szállta meg. A szokásjog alapján felosztott földjeiket I. Lajos intézkedésére 1391-ben határolták el oklevélben egymástól. A klán élén álló, vagyonos nemzetségi vezető irányította a szabad nemzetségtagokat, de a közösséghez tartoztak a szegénységbe süllyedt szolgák, s hadjáratok során elhurcolt rabszolgák is.³⁸

Ahogy az egész, a későbbi Jászság területére letelepült, jász közösség élén kapitány vagy bíró (*capitaneus seu iudex*) állt, hasonlóképpen állott minden egyes település élén is egy kapitány, az ún. szálláskapitány. A kapitányok alkották a jász etnikum vezető társadalmi rétegét. Egyes számítások szerint a 15. században legfeljebb 50 kapitánnyal számolhatunk.³⁹ A kapitányok személyesen kellett részt vegyenek minden hadjáratban, ill. meghatározott számú katonát kellett kiállítaniuk. 1505-től a rájuk nehezedő katonáskodási terhet évenként 50 forintért megválthatták.⁴⁰ A települések elsődleges bírói hatósága is a kapitány volt. Emellett a kapitánynak, mint tisztségviselőnek, volt a joga és kötelessége a település igazgatása, az adók beszedése, és az adókkal történő elszámolás is. Ők szolgáltatták az adatokat az összeírásokhoz. A kapitányi tisztséghez szántóföldek, rétek (pl. kapitányrétek), malom- és halászó helyek, valamint egyéb jövedelmek is kapcsolódtak, azonban utóbbiak mértékéről nincsenek megnyugtató adataink.⁴¹

A kapitányok szinte minden esetben igyekeztek személyre szóló nemességet szerezni. Azonban az uralkodó a jász nemeseket nem sorolta be az országos nemesek közé, mert a jászok mint *communitas* jutottak a királyi földhöz, s nemzetségenként vették azt birtokba, azaz a kapitányoknak feudális magánbirtokaik nem alakultak ki.⁴²

A kapitányok vezetése alatt lévő közrendű jászok soha nem fügtek jobbágy módjára vezetőiktől, s földjeiket teljes tulajdoni joggal bírták. A jászok adóztatása, katonai szerepük csökkenésével együtt, a 14. század derekán már bekövetkezett.

A jász társadalom még a 16-17. században is lényegileg két rétegből állt: a nemesnek

³⁷ Kring 1932. 174-175. Györffy 1953. 273. Selmeczi 2005. 79. Hatházi 2006. 136-140.

³⁸ Selmeczi 2005. 71.

³⁹ Botka 2000. 41-44, 50.

⁴⁰ Gyárfás 1883. 58, 721-722. Botka 1988. 183. Selmeczi 2005. 85.

⁴¹ Selmeczi 2005. 79-86.

⁴² Selmeczi 2005. 76-78, 83.

számító kapitányi rétegből és a szabad közrendű jászok csoportjából.⁴³ Az egyes jász közösségekben évszázadokon át élt a vérségi társadalomszervezés emléke. Ennek legtovább fennmaradt nyoma a nemzetség fogalmának értelmezése, az oszét patronimiának megfelelő társadalomszervezési forma, a jászsági had, amely lényegét tekintve azonos a nemzetségi alágazattal, és a nagycsaládi rendszer.⁴⁴

Történetírásunkban még ma is szinte általánosan elfogadott álláspont, hogy nemcsak a kunok, hanem a velük együtt beköltöző jászok is nomádok voltak. Azonban az elmúlt évtizedekben Oroszországban és hazánkban végzett régészeti és néprajzi kutatások azt bizonyították, hogy a beköltöző jászoknak földművelő-állattartó gazdaságuk volt, nekik már nem kellett áttérni a földművelésre. Okleveleinkben a jászok kezdetől földművesekként tűntek fel, s minden bizonnyal azért, mert azok is voltak. Ezért azokat a történelmi feltételezéseket, amelyek félnomád gazdaságukról, a földművelésre való viszonylag gyorsabb áttérésükről szólnak, a fikciók körébe kell sorolnunk.⁴⁵

A már említett jász szójegyzékből is egy földművelő-állattartó népcsoport képe bontakozik ki, akik ekés földművelést folytatnak és ekéiket ökrökkel húztatják. Táplálékukban a búza és a köles játszott a fő szerepet. A búzából sütötték a kenyeret, a kölesből főzték a kását, ill. erjesztették alkoholos italukat, a bozát. A borsó is szerepet játszott táplálkozásukban.

A szójegyzék felsorolja a jászok által tenyésztett állatokat is: ló, borjú, tehén, ökör, kecske, juh, tyúk, liba. Az ökör munkaállat, a ló elsősorban háts állat, míg a többiek haszonállatok. A téli takarmányozást biztosítja a széna. A zab és az árpa pedig az istálló állattartás bizonyítéka. A lúd és a tyúk szó a ház körül tartott jóságállományról tanúskodik. A szójegyzék tanúsága szerint a táplálkozásban fontos szerepet játszottak a tejtermékek, a túró, sajt és a vaj.⁴⁶

A feudális társadalmakban a növénytermesztés és az állattenyésztés egymástól sohasem független, önmaguk lábán meg nem álló termelési ágak felonthatatlan együttese. A földművelő falu, a parasztfalu egész gazdasági élete elképzelhetetlen az állattenyésztés, az pedig a legelő és a takarmánygazdálkodásban szerepet játszó szénatermő réteg nélkül.⁴⁷ A gazdaságok túlnyomó többsége annyi földdel és

⁴³ Kocsis 1988. 32. Selmeczi 2005. 79.

⁴⁴ Szabó 1982. 40-53. Selmeczi 2005. 87-92.

⁴⁵ A jászok félnomád voltát vallotta Györffy. Szabó László volt az első, aki népi kultúránk vizsgálatára alapján jutott arra a következtetésre, hogy földművelő-állattartó komplex gazdaságuk volt, azaz földművesek voltak már Magyarországra történő beköltözésük idején is. Györffy 1953. 264-265; 1981. 70. Szabó 1979. 135. Selmeczi 2005. 94-101. Kristó 2003a. 53; 2003b. 243.

⁴⁶ A szójegyzék néprajzi szempontú elemzését Szabó László végezte el. Szabó 1988. 186-187. Selmeczi 2005. 103-106.

⁴⁷ Belényesy 1956. 45. Szabó 1975. 14. Paládi-Kovács 1979. 37; 1993. 136. Selmeczi 2005. 111.

⁴⁸ Kocsis 2001. 162. Selmeczi 2005. 110.

igásállattal rendelkezett, mint a privilégizált területeken kívüli magánföldesúri falvakban a telkes jobbágyok szűk rétege.⁴⁸

A Jászság állattartására is igen erőteljesen hatott, hogy a XIII. század végétől Magyarország bekapcsolódott a nyugatra irányuló marhakereskedelembé. Ez elsősorban a szarvasmarha és a juhok arányának változásában mutatkozott meg. A 15. század végén már a Jászságban nagyjából 50-50%-os arányban tenyésztették a szarvasmarhát és a juhot, szemben az ország más területein megfigyelhető 25-70%-os arányhoz képest.⁴⁹

A Jászság vízrajzi viszonyai igen jellegzetesek. A terület tagolt, a Zagyva, a Tarna és a Tisza árvizei is előtűntek. Az árvizek után az elhagyott folyómedrekben visszamaradt állóvizek a község határok nagy részét elfoglalták. Ezért a szántóterület, annak ellenére, hogy a telkek mérete a legnagyobbak közé tartozott, viszonylag kicsi volt, a községek határának csupán 1,6 - 10,48%-át tette ki. Ez az arány messze elmaradt az ország más tájaitól, ahol a szántóterület a község határ 25-70%-a volt.⁵⁰

A 15. század közepén a jászok ugyanazokkal a terményfajtákkal adóztak, mint az ország többi részén élő jobbágyok. Következésképpen hasonló haszonnövényeket termeltek, hasonló arányokban és hasonló módon. A 16. század közepén a jászoknak 1200 véka búzát, 1200 véka árpát, valamint meghatározott mennyiségű vajat és sajtot kellett adóba beszállítaniuk. A Jászságban 1562-ben 2900 mázsa búza és kb. 1500 mázsa árpa termelt.⁵¹

A nyelvet cserélt magyarországi jászok, és az Észak-Kaukázusban ma is élő egykori nyelvrokonaik, az oszétek, eredetileg alán politikai kötelékekben éltek. A kaukázusi alánok önálló politikai erőként az i. u. 6. században jelentek meg, s bimbózó önálló államiságuk az 1222. évi tatár hadjáratnak esett áldozatul. Nem kétséges, hogy a magyarországi jászok szokásai és hiedelmei az alánok szokás- és hiedelemrendszeréből szakadtak ki, gyökereik onnan erednek. Pogányságuk alán pogányság, és keleti keresztény gyökereik is Alániából származnak.⁵²

Mint láttuk, a magyarországi jászokat olyan területre telepítették le, ahol korábban virágzó települések voltak, amelyek az 1241-42. évi mongol támadás áldozataul estek. A betelepülő jászok egyik része azonnal használatba vette a már meglévő Árpád-kori templomokat és temetőiket. Másik részük azonban a római katolikusok szemében pogány ill. eretnek temetőt nyitott. Ezeknek a temetőknek a földje csak a 15. század közepén lett szentelt föld, ugyanis ekkor építették föl rájuk a katolikus templomokat. A jászsági Négyszállás példája azért tanulságos, mert ezen a településen mindkét típusú temető megtaláljuk.⁵³

⁴⁹ Selmeczi 2005. 112-114. további irodalommal.

⁵⁰ Kocsis 2001. 163. Selmeczi 2005. 109-111. további irodalommal

⁵¹ Kocsis 2001. 158-159. Selmeczi 2005. 107-109.

⁵² Selmeczi 2005. 120-140.

⁵³ Selmeczi 2005. 160-163.

A feltárt jász sírok leletanyaga azt tanúsítja, hogy a keleti kereszténységgel felülrevezett jászok még hittek a halál utáni életben. Erre azok a sírba helyezett tárgyak utalnak, amelyek nem a viselet tartozékaként, hanem harci-, illetve munkaeszközként, valamint gyermekjátékként kerültek a sírokba.⁵⁴ A kardot nem az övükre, hanem mint oszét rokonaik, a jobb vállukra függesztették.⁵⁵ Igen nagy számban vittek magukkal a túlvilágra különféle amuletteket is (pl. halcsigolya, nyúl ugrócsontja, kauri csiga).⁵⁶ Archaikus viseletüket egészen a 15. század végéig megőrizték.

A jászokat a területükön működő egyházmegyei papok mellett a ferencesek térítették át a katolikus hitre. IV. Sixtus pápa 1472-ben a Jászberényben letelepedett, térítő minoriták számára díszes bullát adott. Megengedte nekik, hogy a jászok által számukra épített templomot, a ma is álló barátok templomát, valamint a rendházat birtokba vegyék. Mégpedig azért, mert a magyarországi jászokat a keresztény hitre térítették. Így a jászok keresztény hitre történő térítésének befejeződését a jászberényi ferences templom és rendház felszentelésének 1472. évi dátuma jelzi.⁵⁷

A 13. században Magyarországra feltehetően érintetlen, ép jász nemzetségek nem érkeztek. Sokkal inkább egyes nemzetségek töredékei juthattak el ide. A beköltözők abból az ökológiai és gazdasági környezetből, ahol korábban éltek, új környezetbe kerültek, s megváltoztak a kereskedelmi viszonyaik is. Be kellett illeszkedjenek a magyar feudális társadalomba. Beilleszkedésüket megkönnyítette, hogy életmódjuk nem szenvedett lényeges változást. A jászok anyagi kultúrája a 15. század végére már semmiben sem különbözött a magyarokétól. Erre az időre eredeti viseletüket is elhagyták. Minthogy a jász közösséget kiváltságok illették, közülük is a legfontosabb meghatározott fokú autonómiájuk volt. Az autonómia következményeként társadalmuk belső szerkezete archaikus maradt, még a 16-17. században is kétpólusú volt. Bár a természetes migráció következtében a Jászság lakosságának a 16. század első felében már mintegy negyede magyar betelepülő volt, s később a török hódoltság pusztításait az eredeti jász lakosságnak alig 20%-a vészelte át, az újonnan betelepülők, talán mert a kiváltságok a jász mivoltához fűződtek, igyekeztek asszimilálódni, jásszá válni. Ez a folyamat különböző intenzitással máig tart. A jász etnikai tudat napjainkban újra felerősödött, a hagyományos formák újra jelen vannak a társadalmi eseményeken.

⁵⁴ Selmeczi 2005. 146.

⁵⁵ Zichy Jenő gróf kaukázusi és közép-ázsiai utazásai I. 1897. 126. Selmeczi 1992. 93; 1995. 146-147.

⁵⁶ Selmeczi 1992. 86-88; 2005. 149.

⁵⁷ Szántó 1974. Selmeczi 2005. 151-164.

Irodalom

- Anjou-kori Oklevéltár 1991. Anjou-kori Oklevéltár. Főszerk.: Kristó Gyula. VII. 1323. Szerk.: Blazovich L. – Géczi L. Budapest-Szeged, 1991.
- Anjou-kori okmánytár III. Anjou-kori okmánytár I-VII. Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis. Szerk.: Nagy I. és Nagy Gy. Budapest, 1879-1920.
- AMTF III. 1987. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Heves megye – Kunság. Budapest, 1987.
- Belényesy 1956. Belényesy Márta: Az állattartás a XIV. században Magyarországon. Néprajzi Értesítő XXXVIII (1956), 23-59.
- Botka 1988. Botka János: Latin és magyar nyelvű források a Jászkunság XVI-XVII. századi történetéhez. In: Szolnok megyei levéltári füzetek 11. Szolnok, 1988. 179-358.
- Botka 2000. Botka János: Kunok-jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai a betelepedéstől a kiegyezés koráig. Lakitelek, 2000.
- Engel 1996. Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457. I-II. Budapest, 1996.
- Fedorov-Davydov 1966. Fedorov-Davydov, G. A.: Koëvnicki Vostoënoj Evropy pod vlastü zolotoordynskih hanov. Moszkva, 1966.
- Fehértói 1969. Fehértói Katalin: A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek. Budapest, 1969.
- Fejér 1829-1844. Fejér György: Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus et civilis I-XI. Buda, 1829-1844.
- Fekete 1968. Fekete Lajos: A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása. Jászberény, 1968.
- Fodor 1942. Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Budapest, 1942.
- Gyárfás 1883. Gyárfás István: A jász-kunok története III. Szolnok, 1883.
- Györffy 1953. Györffy György: A kunok feudalizálódása. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században. Szerk.: Székely Gy. Budapest, 1953.
- Györffy 1958. Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Századok, 1958. 12-87, 565-615.

- Györfly 1981. Györfly György: A jászok megtelepedése. In: Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 30. évfordulójára. Túrkeve, 1981. 69-72.
- Györfly 1990. Györfly György: A magyarság keleti elemei. Budapest, 1990.
- Hatházi 2006. Hatházi Gábor: A kun és jász székközpontok kérdéséhez. *Studia Caroliensia* 2006/3-4. 111-146.
- Hegyi 1995. Hegyi Klára: Török berendezkedés Magyarországon. Budapest, 1995.
- Horváth 1801. Horváth Petrus: *Commentatio de initiis, ac maioribus jazygum et cumanorum eorumque constitutionibus*. Pestini, 1801.
- Hóman-Szekfű 1938. Hóman Bálint és Szekfű Gyula: *Magyar történet I-V. Ötödik kiadás*. Budapest, 1938.
- Jászberény é.n. Jászberény r. t. város levéltárában lévő kiváltságlevelek és oklevelek gyűjteménye. Jászberény, é. n.
- Kocsis 1988. Kocsis Gyula: A jászorsági társadalom rétegei a 14-16. században. *Népi kultúra – Népi társadalom XIX.* 27-41.
- Kocsis 2001. Kocsis Gyula: Gazdálkodás a Jászországban a 16-17. században. *Szántóművelés*. In: *Merítés. Néprajzi tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére*. Szerk.: Bali J., Jávorka K. Budapest, 2001. 153-177.
- Kocsis 2005. Kocsis Gyula: A Jászország társadalma, népessége, gazdálkodása a XVI-XVII. században. Budapest, 2005.
- Kring 1932. Kring Miklós: Kun és jász társadalomelemek a középkorban. *Századok*, 1932. 35-63, 169-188.
- Kristó 1988. Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988.
- Kristó 2003a. Kristó Gyula: A jászok betelepődése és kiváltságolása. In: *Autonóm közösségek a magyar történelemben*. Szerk.: Bánkiné Molnár E. Kiskunfélegyháza, 2003. 41-53.
- Kristó 2003b. Kristó Gyula: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003.
- Kun László emlékezete 1994. Kun László emlékezete. A bevezetőt írta, a forrásszövegeket válogatta és a jegyzeteket összeállította Kristó Gyula. Szeged, 1994.
- Kuznecov 1985. Kuznecov, V. A.: A magyarországi jászok. Rövid történeti vázlat. *Jáskunság*, 1985 december (XXI/4) 32-40.

- Langó 2001a. Langó Péter: Az 1323-as „jász kiváltságlevél”. (Megjegyzések a jászok középkori jogállásáról) *Tisicum Xii*. Szolnok, 2001. 329-335.
- Langó 2001b. Langó Péter: A jászok korai történetének megítélése a 19-20. században. In: *A Jász Múzeum Évkönyve 1975-2000*. Jászberény, 2001. 151-175.
- Németh 1959. Julius Németh: Eine Wörterliste der Jassen, der ungarländischen Alanen. *Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst. Jahrgang 1958, Nr. 4*. Berlin, 1959.
- Paládi-Kovács 1979. Paládi-Kovács Attila: A magyar parasztság rétgazdálkodása. Budapest, 1979.
- Paládi-Kovács 1993. Paládi-Kovács Attila: A magyarországi állattartó kultúra korszakai. Budapest, 1993.
- Palugyai 1854. Palugyai Imre: *Jász-Kún Kerületek s Külső-Szolnok vármegye leírása*. Pest, 1854.
- Pletneva 1958. Pletneva, S. A.: *Peđenegi, torki i polovcy v ű•norusskih stepäh*. MIA 62. Moszkva-Leningrád, 1958. 151-226.
- Selmeczi 1992. Selmeczi László: A négyszállási I. számú jász temető. Budapest, 1992.
- Selmeczi 2001. Selmeczi László: Egy eltűnt jász település nyomában. In: *A Jász Múzeum Évkönyve 1975-2000*. Jászberény, 2001. 127-149.
- Selmeczi 2005. Selmeczi László: A jászok eredete és középkori műveltsége. Jászberény, 2005.
- Selmeczi 2005a. Selmeczi László: A jászok betelepődése Magyarországra. Korai jász sírok a négyszállási temetőben. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2005. 565-586.
- Selmeczi 2005b. Selmeczi László: A jászok betelepődése Magyarországra. In: *Jogszabályok-jogszokások. Jáskunság kutatása 2005*. Szerk.: Bánkiné Molnár E. Kiskunfélegyháza, 2005. 27-60.
- Soós 1985. Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Budapest, 1985.
- Szabó 1974. Szabó László: A jászok magyarországi betelepődése. In: *Jubileumi Évkönyv a Jász Múzeum alapításának 100. évfordulójára*. Szerk.: Tóth J. Jászberény, 1974. 9-17.

- Szabó 1975. Szabó István: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Budapest, 1975.
- Szabó 1979. Szabó László: A jász etnikai csoport I. Szolnok, 1979.
- Szabó 1982. Szabó László: Jászság. Budapest, 1982.
- Szabó 1984. Szabó János Győző: Adatok a patai főesperesség korai történetéhez. In: Tanulmányok Gyöngyösről. Szerk.: Havassy P. – Kecskés P. Gyöngyös, 1984.
- Szabó 1988. Szabó László: A jászok hazánkban. In: Magyarrá lett keleti népek. Szerk.: Szombathy V. – László Gy. Budapest, 1988. 180-215.
- Szántó 1974. Szántó Konrád: A jászberényi ferences templom története (1472-1972). Budapest, 1974.
- Wertner 1907. Wertner Mór: Adalékok a XIV. századbéli magyar világi archontológiához. Történelmi Tár, 1-69.
- Zichy Jenő gróf kaukázusi és közép-ázsiai utazásai I. 1897. Zichy Jenő gróf kaukázusi és közép-ázsiai utazásai. A magyar faj vándorlása. Írta Zichy Jenő gróf. A gyűjtemények leírása. Írták: dr. Jankó Ákos és dr. Posta Béla. Első kötet. Budapest, 1897.